

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра фізичної географії та картографії

До захисту допустити

Завідувач кафедри _____ Юлія ПРАСУЛ

«_____» _____ 2023 р.

**РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ ТЕРИТОРІЇ: ТЕОРІЯ ТА
ПРАКТИКА РОЗРОБКИ (НА ПРИКЛАДІ ХОРОЛЬСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Виконала: студентка 4 курсу, групи ГР-41
Спеціальності 106 Географія
ОПП «Географія рекреації та туризму»
Терентьєва Аліна Юріївна

Науковий керівник:
к. геогр. н., доцент Прасул Юлія Іванівна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК Павло ШУКАНОВ

Секретар ЕК Євгенія ТЕЛЕБЕНЄВА

«_____» _____ 2023 р.

Харків - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РЕСУРСИ. РЕКРЕАЦІЙНІ ТА ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ.....	6
1.1. Поняття ресурсів та туристично-рекреаційних ресурсів.....	6
1.2. Природні туристично-рекреаційні ресурси.....	14
1.3. Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси.....	21
РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ХОРОЛЬСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	27
2.1 Природні туристично-рекреаційні ресурси Хорольської ОТГ....	27
2.2 Оцінка природних туристично-рекреаційних ресурсів.....	35
2.3 Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси Хорольської ОТГ.....	39
2.4 Оцінка історико-культурних ресурсів Хорольської ОТГ.....	45
2.5 SWOT-аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів Хорольської ОТГ.....	47
РОЗДІЛ 3. РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ ТЕРИТОРІЇ. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ ХОРОЛЬСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	51
3.1 Підходи створення ресурсно-рекреаційного паспорту території	51
3.2 Структура ресурсно-рекреаційного паспорту території.....	57
3.3 Ресурсно-рекреаційний паспорт Хорольської об'єднаної територіальної громади.....	62
3.3.1 Фізико- та політико-географічне положення.....	62
3.3.2 Туристично-рекреаційна сфера.....	69
3.3.3 Альтернативна туристична доступність.....	74
3.3.4 Висновок.....	82
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Сучасний вплив туризму важко переоцінити у світовій економіці, адже його поширення та розвиток відбувається у дуже швидкому темпі. Вплив цієї галузі поширюється на всі сфери життя населення від найбільш розвинених до найбідніших країн світу. Відповідно, рекреаційно-туристичні ресурси є одними з найважливіших видів, що привносять левову частку надходження до бюджету країн. Наявність таких ресурсів забезпечує високий інтерес до держави та вибудовує її імідж на міжнародній арені. Туристичні ресурси є основою для формування туристичної сфери, яка позитивно впливає на розвиток держави піддаючи своєму впливу як промислові об'єкти, так і об'єкти соціальної інфраструктури.

Актуальність аналізу наявності природних та історико-культурних ресурсів, а також їх оцінка, є важливим для подальшого моделювання можливості розвитку туристичної сфери на певній території. Це дає змогу визначити на скільки вигідним буде розвиток туризму та його залучення до сфери послуг регіону, дає можливість для визначення найбільш привабливих видів туризму, що будуть доцільними для розвитку на зазначеній території.

Сучасний вплив туризму на розвиток громад, районів та цілих країн є значним. У сучасному світі, який орієнтований на «етап заміни шкідливого чимось новим та більш екологічним», туристична сфера є провідним заміном для залучення коштів та підтримки бюджетних надходжень, які можуть бути використані для інвестування у екологічні проєкти країни. Значною складовою залишається раціональне використання ресурсів.

Оцінка ресурсно-рекреаційного потенціалу території дає уявлення про можливі напрямки розвитку промислових, аграрних сфер чи сфери послуг. Формування туристично-рекреаційного паспорту території дасть можливість легко ознайомитися з основними туристично-рекреаційними об'єктами та умовами території, як для людини-підприємця, так і для потенційного туриста чи рекреанта. В подальшому, наявність офіційно розроблених туристично-

рекреаційних паспортів територій дасть можливість для чіткого ведення реєстрів об'єктів спадщини країни.

Основною метою дипломної роботи є оцінка наявності рекреаційно-туристичних ресурсів Хорольської об'єднаної територіальної громади. На основі цього відобразити можливість та значимість залучення невеликих територій до туристично-рекреаційної сфери, використавши новий спосіб відображення отриманої та проаналізованої інформації за допомогою ресурсно-рекреаційного паспорта території. Для виконання зазначених цілей варто виконати наступні **завдання**:

1. Дослідити існуючі класифікації туристично-рекреаційних ресурсів;
2. Проаналізувати природні та історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси Хорольської ОТГ, виконати їх оцінку;
3. Провести SWOT-аналіз на основі виконаної оцінки та проведеного аналізу туристично-рекреаційних ресурсів;
4. Розкрити наявні підходи до розробки ресурсно-рекреаційного паспорта території;
5. Визначити та обґрунтувати структуру ресурсно-рекреаційного паспорта території та навести приклад її оформлення на прикладі Хорольської об'єднаної територіальної громади.

Об'єктом дослідження виступають умови і ресурси розвитку рекреаційно-туристичної діяльності Хорольської ОТГ Полтавської області як елементи основного змісту ресурсно-рекреаційного паспорта громади.

Предметом дослідження є оцінка природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів Хорольської ОТГ та їх залучення у туристичну сферу громади.

Методи та методика дослідження: метод аналізу, синтезу та опису, метод бальної оцінки (для аналізу та оцінки ресурсів), метод порівняння (для визначення альтернативної доступності), картографічний метод (укладання карт).

Методологічні основи: Масляк П. О., Монастриський В. Р., Фоменко Н. В., Бейдик О. О., Чир Н. В., Паньків Н. М., Бубир Н. О., Клименко В. Г., Мельник Я., Прасул Ю. І.

Апробація: було опубліковано тези стосовно підтем даної роботи, наприклад: Прасул Ю.І., Терентьєва А.Ю., «Сезонність та її вплив на рекреаційно-туристичну діяльність у межах Хорольської Міської громади» IV Міжнародна науково-практична конференція “INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE” 20-22 жовтня 2021 року Манчестер, Великобританія; Терентьєва А. Ю., «Проблеми та перспективи рекреаційно-туристичної галузі у Хорольській МТГ Лубенського району Полтавської області», Рекреаційно-туристичне природокористування в Україні : сучасний стан і перспективи : збірник матеріалів 2-ї Міжнар. наук.- практ. Інтернет-конференції, присвяч.. 145-річчю геогр. освіти в Чернівець. нац. ун-ті ім. Ю. Федьковича (28-29 жовтня 2021 р.); Прасул Ю.І., Терентьєва А. Ю., «Кемпінговий туризм у Полтавській області: перспективи та розвиток» III Міжнародна науково-практична конференція «Latest directions of modern science»; Прасул Ю.І., Терентьєва А. Ю., «Альтернативна туристична доступність Хорольської об'єднаної територіальної громади», щорічна наукова конференція студентів та аспірантів «Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи», присвячена пам'яті професора Г.П. Дубинського

Структура роботи: всього 83 аркуші основного тексту, загальна кількість рисунків – 29, таблиць – 16; було використано 59 джерел літератури, кількість додатків – 5.

РОЗДІЛ 1. РЕСУРСИ. РЕКРЕАЦІЙНІ ТА ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ

1.1. Поняття ресурсів та туристично-рекреаційних ресурсів

Сучасна туристично-рекреаційна сфера має значні темпи розвитку, що прямо і опосередковано впливає на всі види діяльності рекреаційної території. Тому, основною проблемою постає питання стосовно чіткого визначення такого поняття як «ресурси» та виділення тих, які відносяться прямо до рекреаційної та туристичної діяльності.

Основою розробки туристичного продукту є саме туристично-рекреаційні ресурси, від яких залежить розвиток туристичної території, визначення виду туризму та рекреації, що доцільно розвивати на ній. Чіткий підхід до виділення туристично-рекреаційних ресурсів може надати можливість для вирішення деяких головних проблем, що зустрічаються у даній сфері, а саме: проблеми сезонності, мінливості туристичних потоків, раціонального використання ресурсно-рекреаційного потенціалу території та інше.

Багато видатних географів та економістів займалися проблемою визначення меж між ресурсами та умовами, а також виділенням серед них саме туристичних та рекреаційних ресурсів. До них можемо віднести, наприклад, О.О. Бейдика, О.Г. Топчієва,, Н.В. Фоменка, В. В. Смаля, Я.Б. Олійника, П.О. Масляка та інші.

При визначенні терміну природних ресурсів враховується кілька особливостей розуміння, вкладених тим чи іншим автором. П. О. Масляк [1] та В. Р. Монастирський [2] мають як спільні, так і відмінні думки стосовно цього визначення (рис. 1.1). Вони добре розуміють, що ресурс, який розташований у природному середовищі, є основною сировиною для використання його в господарстві на сучасному етапі життя людства або ж у майбутньому.

Рис. 1.1. Головні ознаки «природних ресурсів» за П.О. Масляком та В.Р. Монастирським (побудовано автором за даними [1] та [2])

Розуміння Монастирського В. Р. [2] має деякі доповнення у визначенні, що краще розкривають значення «природні ресурси». По-перше, він сприймає за ресурс об'єкти як живої, так і неживої природи. Окрім цього звертається увага на об'єкти та цілі системи, що виступають ресурсом. Це відображає, що зв'язані між собою окремі предмети можуть надавати більший ресурс, ніж відокремленні один від одного. Природні ресурси кожної території існують в інформаційному просторі цієї ж території. Взаємозв'язок простору з об'єктами визначає їх розташування, оцінку, цінність та інше. А значить, якості цих ресурсів найбільш доцільно використовувати саме за місцем їхнього перебування, намагаючись не порушити існуючі інформаційні зв'язки. Така політика використання та залучення дасть можливості для розкриття більшого потенціалу цих ресурсів.

По-друге, можливості використання цих ресурсів розглядаються не лише з економічної точки зору. Зазначається, що природні ресурси можуть мати потенціал для задоволення культурних потреб суспільства, тобто вони, фактично, є підґрунтям для розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Приймаючи до уваги отриманий опис, природні ресурси варто розглядати як кожен елемент природи, що має певні характеристики чи інформацію, яку

можливо використати для виробництва продукту або ж послуги, що будуть задовольняти потреби суспільства.

У більшості з визначень «природних ресурсів» автори їх сприймають як компонентні об'єкти, що є основними матеріалами для функціонування виробництв. Такий підхід простежується як від науковців-географів, так і від науковців права та юриспруденції. Наприклад, звертаючись до сфери екологічного права, природні ресурси стають не простором, що визначає територію та її умови проживання для населення, а основні господарчі показники, такі як: розвиток та функціонування територіальної економіки, виробництво економічних потреб, надходження до бюджетів усіх ієрархічних адміністративних рівнів [3].

З довготривалим використанням природних ресурсів нагромаджуються та досліджуються різні проблеми, формуються нові напрямки для досліджень та класифікації, утворюються та розвиваються нові галузі.

Зважаючи на широку географію залучення природних ресурсів до різних видів господарств, є велика кількість класифікації, що мають економічний, геологічний, географічний чи інший нахил.

В залежності від проблеми, яка поставала у галузі, відповідно змінювався і підхід до класифікації. Загалом у сучасній науці наявними є велика кількість умов класифікації природних ресурсів: за характерними рисами розміщення на земній поверхні, за можливістю переміщення по території, за видами, за використанням у господарстві, за напрямом використання та інші.

Пропонується до розгляду поділ природних ресурсів за призначенням, що поділяє їх на групи, які використовуються у різних сферах господарства (рис. 1.2). Так, серед основних категорій розподілу природних ресурсів за призначенням виділяють сировинні, промислові та енергетичні ресурси. Окремим кластером виступають оздоровчі та культурно-естетичні, що складають основу туристично-рекреаційних ресурсів.

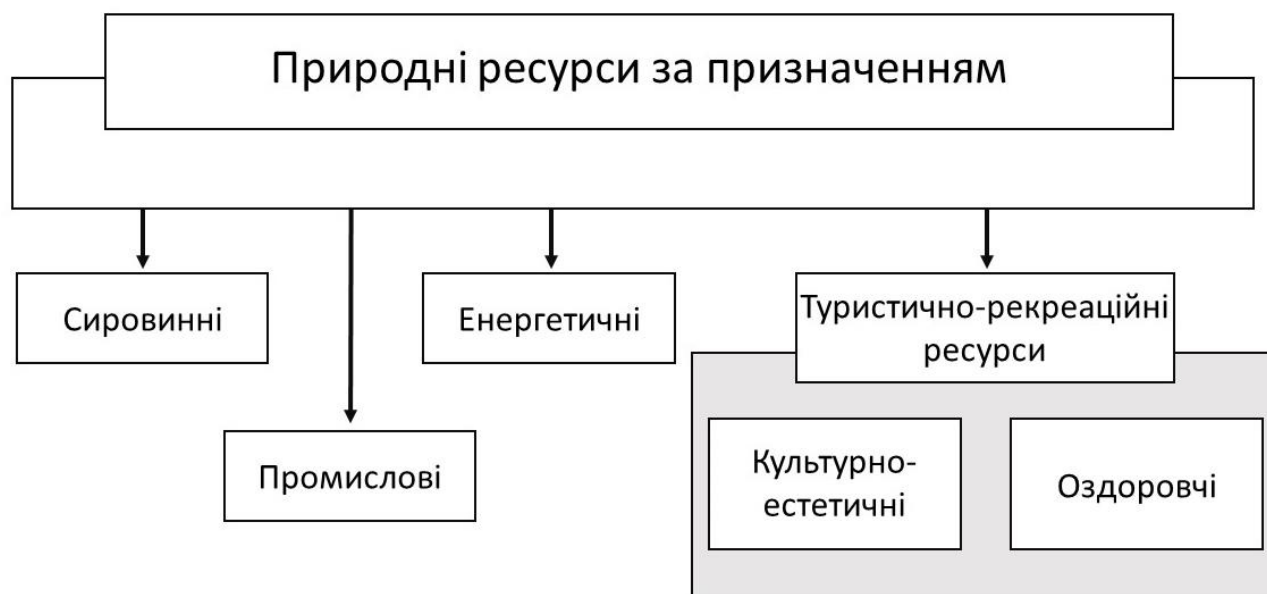

Рис. 1.2. Класифікація природних ресурсів відповідно до використання людиною (побудовано автором за даними [4])

Виділення туристично-рекреаційних ресурсів займає значну нішу у дослідженнях сучасних науковців. На сьогодні більшість наявних і використовуваних туристично-рекреаційних ресурсів – це відповідь на запити сучасних рекреантів та туристів. Розуміння, а відповідно і визначення ресурсів, відрізняється від мети застосування цих ресурсів та напрямків дослідження автора. Для аналізу розглянуто подані визначення П.О. Масляка [1], де він визначає цей вид ресурсів як рекреаційний, та І.В. Смаля – як туристичні ресурси [5] (табл. 1.1). Головними спільними ознаками за їх твердженнями є сукупність комплексів, що включають об’єкти, явища і процеси природного й антропогенного походження. Такий набір ресурсів використовується або може бути використаним для розвитку та функціонування туристично-рекреаційної галузі. Окремо, І. В. Смаль зазначає основну функцію туристичних ресурсів – це задоволення фізіологічних та соціальних потреб суспільства відповідно до його розвитку.

При аналізі туристично-рекреаційних ресурсів в основному розглядається їх можливість та залучення для формування галузі відпочинку. Для більшості дослідників це переважно компоненти природного та антропогенного середовища, які здатні відповідати певним критеріям та мати цінні властивості.

Зважаючи на те, які саме об'єкти автор буде розуміти та визначати як туристично-рекреаційні ресурси, на основі цього формуватимуться класифікації чи компоненти туристично-рекреаційних ресурсів.

Таблиця 1.1

Визначення туристично-рекреаційних ресурсів за авторства Масляка П.О.
та Смаля І.В.

Порівняння визначень "рекреаційні ресурси" за авторами		
Автор	П.О. Масляк	І.В. Смаль
Визначення	Рекреаційні ресурси - це об'єкти, явища і процеси природного й антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації та туризму.	Туристичні ресурси - сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту.
Спільні риси	• сукупність комплексів, що включають об'єкти, явища та процеси, природного та антропогенного походження; • використовується або може бути використаним для розвитку та функціонування туристично-рекреаційної галузі	
Відмінні риси	Погляд тільки на туристично-рекреаційну сферу без урахування розвитку суспільства та залучення нових технологічних можливостей	• Функції ресурсів: задоволення фізіологічних та соціальних потреб суспільства; • Вплив на працездатність організму

Якщо розглядати найбільш поширені класифікації туристично-рекреаційних ресурсів, то, в основному, ми можемо виділити кілька загальних характеристик. Для прикладу розглянемо та проаналізуємо класифікації О.О. Бейдика [6] та І.В. Смаля [5]. Перш за все, це однозначно виокремлення природних та суспільних рекреаційних ресурсів як окремих гілок. При цьому О.О. Бейдик виділяє окремим напрямком природно-антропогенні ресурси, що переважно представлені саме природоохоронними територіями: заказниками, дендропарками, заповідниками, ботанічними садами та іншим. І.В. Смаль намагається чітко відділити природні та антропогенні ресурси. Він не розглядає комплексну гілку цих двох напрямів.

Ці дві класифікації, що мають багато як спільних, так і відмінних рис, сформувалися під різними поглядами авторів. Адже О.О. Бейдик серед усіх ресурсів до нематеріальних відносить лише події та біосоціальні. З цього можемо зробити висновок, що автор не мав на меті орієнтуватися на матеріальність рекреаційних ресурсів. В той же час він є автором відносно нового поняття «суперточка-тур» (рис. 1.3). Екскурсоводи та гіді можливо часто використовували місця, які підлягають опису цього визначення, але не мали терміну, щоб їх описати. На сучасному етапі розвитку туризму такі місця є поширеними у туристичних чи екскурсійних маршрутах: Тарасова гора у місті Каневі, Соборний майдан у місті Полтава та інші.

Рис. 1.3. Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів О.О. Бейдика
(побудовано автором за даними [6])

На відміну від О.О. Бейдика, І.В. Смаль при створенні класифікації дотримувалася зовсім іншої концепції (рис. 1.4). За основу у його праці було взято розгляд туристично-рекреаційних ресурсів не з того чим чи ким вони створені, а які вони: матеріальні чи нематеріальні [5]. Так дві основні гілки класифікації (природні та суспільні) автор відносить до матеріальних, а інші дві (технологічні та події) до нематеріальних. Окремо варто зазначити неточності щодо розуміння, які ресурси відносяться до кластеру подієвих. Наприклад, природні явища чи історичні можуть бути віднесені до групи природних чи суспільних ресурсів.

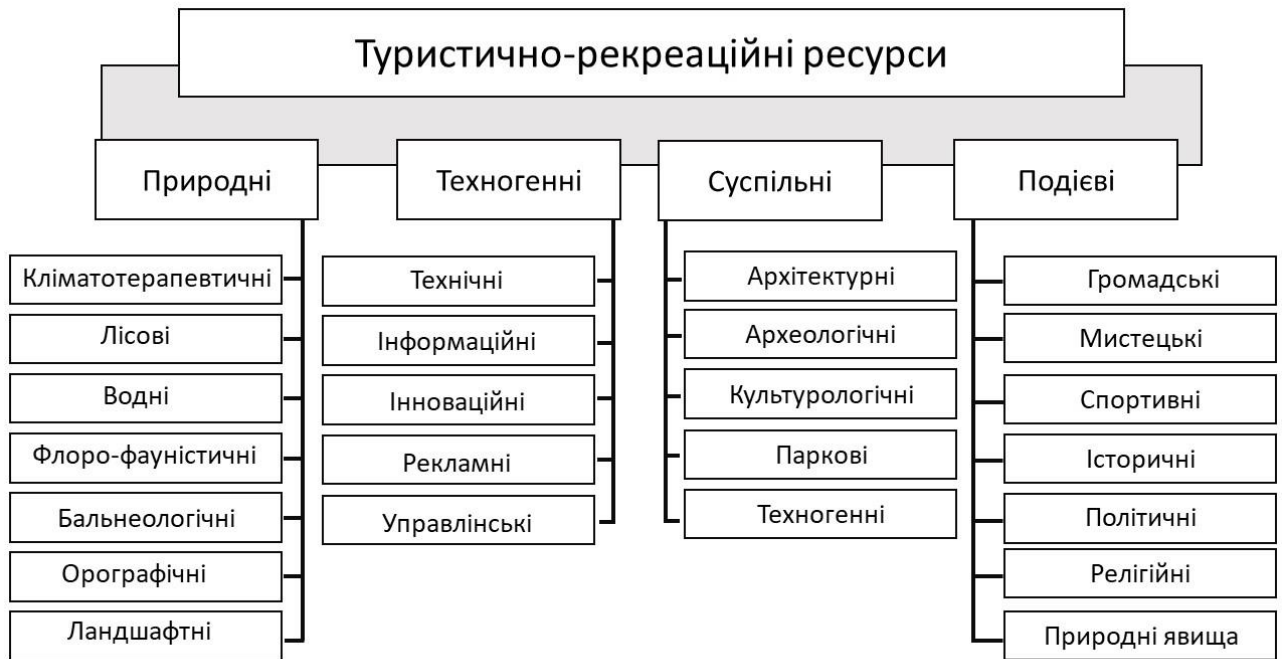

Рис. 1.4. Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів І.В. Смалъ [5]

Проаналізувавши особливості представлених авторами класифікацій, важко не помітити у них складність у розподілі конкретних об'єктів до груп ресурсів. Виникають певні неточності та непорозуміння. Це формує складності використання класифікацій. Однак, не зважаючи на це, ці автори зробили можливий розгляд рекреаційних ресурсів з двох зовсім інших сторін, що дає широкий спектр для нових досліджень та відкриттів.

Відповідно, на основі рекреаційних та туристичних ресурсів формується таке поняття як туристично-рекреаційний потенціал території. Виступаючи одним із складових, воно формує компонент туристичного продукту, що повністю реалізується через великі та малі туристичні установи, що продають та реалізують ці послуги суспільству. Високі показники при оцінці наявних туристично-рекреаційних ресурсів та, відповідно, значного сформованого туристично-рекреаційного потенціалу провокує формування таких видів зайнятості як рекреація та туризм.

Складно говорити яке з понять є ширшим і яке з них за ієрархічним рівнем стоїть вище, адже є безліч науковців, що мають різні погляди стосовно цього питання. Щодо «туристичних ресурсів» та «рекреаційних ресурсів», то ці

поняття часто використовуються як синоніми. Головною причиною цьому є розуміння, що туризм, як вид діяльності, виступає однією з форм рекреації.

Однак самі поняття «туризму» та «рекреації» мають дещо різні характеристики (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Зміст понять «туризм» та «рекреація»

Основні характеристики понять	
Туризм	Рекреація
Активний відпочинок з метою задоволення фізичних, психологічних та інших потреб	Стан діяльності чи бездіяльності; відновлення моральних, психологічних та інших сил людини
Зміна місця проживання на спеціалізовану або не спеціалізовану територію; від 24 годин до 6 місяців	Від короткотривалих прогулянок до значних за часом подорожей
Безприбутковий	Не обов'язкова зміна місця проживання, однак можливе використання спеціалізованих територій

Аналізуючи визначення О.О. Бейдика [6] і таких науковців як В. Хунзикер та К. Крапф [7], можемо виділити основні пункти, які виступають головними характеристиками для визначення туризму.

✓ туризм переважно визначається як активний вид відпочинку з використанням туристично-рекреаційних ресурсів для задоволення фізичних, моральних чи інших потреб людини;

✓ туризм займає значно ширший проміжок часу і обов'язково характеризується зміною місця перебування;

✓ туризм не приносить будь-якого прибутку для туриста.

При аналізі поняття «рекреація» зустрічається вже згадане протиріччя – відокремлення чи ієрархія «туризму» та «рекреації». Разом з визначенням О.О. Бейдика можемо виокремити загальні риси рекреації:

- ✓ відновлення сил: моральних, духовних, психологічних та інших;
- ✓ необов'язкова активність: стан діяльності чи бездіяльності;
- ✓ прояв у найрізноманітніших формах: від прогулянки до екскурсії;
- ✓ зміна місця є необов'язковою;

✓ час є коротшим, починаючи від кількох хвилин.

При цьому ресурси, які використовуються під час туризму та рекреації, є спільні і можуть виконувати як одні й ті ж, так і відмінні функції для відпочивальника чи туриста.

Отже, туристично-рекреаційні ресурси є складовою природних ресурсів. Перші формуються під впливом взаємодії природних та людських факторів. Їх різноманітність формує не тільки теоретичні виклики (створення та укладання класифікацій), а й практичні (формування нових видів туризму та рекреації). Зважаючи на те, що туристично-рекреаційна галузь має значні темпи розвитку, динаміка появи нових видів туризму також буде високою. Однозначно, варто зважати на час, адже ці процеси можуть відбуватися у короткі проміжки і для найкращого використання ресурсів варто швидко реагувати та підлаштовуватися під виклики. Окрім цього стає більш популярною тенденція екологічності, що також проявляється у туристичній сфері і потребує врахування у побудові туристично-рекреаційної діяльності.

1.2. Природні туристично-рекреаційні ресурси

Людина є природним організмом, проте, завдяки своєму розвитку об'єдналася у нове формування – суспільство. Незважаючи на це, потреба у природних ресурсах та умовах є значною і виражається у «принципі споживання» та «природокористування». Ці методи є головними для забезпечення потреб нормального розвитку та життєдіяльності суспільства. Таким чином відбувається поглинання різноманітних складових світу: інформації, матеріальних ресурсів, природних умов чи рекреаційних ресурсів.

Природні туристично-рекреаційні ресурси формують значну частину навколишнього світу людини. Вони виражаються як компоненти природного середовища, що мають відповідні характеристики, які можуть виконувати завдання рекреації та задовольняти потреби туристів чи відпочивальників. Серед основних завдань природної рекреації виділяється відновлення

психологічних та моральних сил людини, підвищення рівня працеспроможності через відпочинок, відображення естетичної цінності навколишнього середовища, лікування та оздоровлення людини.

Від кількості наявних унікальних природних ресурсів залежить темп розвитку туристичного регіону, популяризація його серед туристів та рекреантів і, відповідно, залучення міжнародних інвестицій. Для успішного просування туристичного продукту на основі природних туристично-рекреаційних ресурсів вони повинні відповідати таким властивостям як привабливість, доступність, зосередженість, надійність, оригінальність, багаторазовість, екскурсійна значимість та інші [37].

Науковці в галузі рекреації та туризму – Фоменко Н.В. [4], Бейдик О.О.[6], Смаль І.В. [5] та інші – визначали місце та склад природних рекреаційних ресурсів у своїх працях. Багато з науковців використовують основні теоретичні наробки для оцінки та визначення рекреаційно-туристичних ресурсів громад, районів, областей чи країн та регіонів.

В основному природні туристично-рекреаційні ресурси визначають як компоненти природи, які завдяки своїм якостям формують властивості рекреації та виконують її завдання. Для глибокого розгляду значення та властивостей природних туристично-рекреаційних ресурсів варто проаналізувати визначення різних авторів. Для прикладу розглянемо визначення Н.В. Фоменка [4] та П.О. Масляка [1] (табл. 1.3).

Кожен з авторів звертає увагу на основну характеристику – це їх природне походження. Фоменко акцентує увагу на завданнях природних рекреаційних ресурсів, а саме: відновленні сил людини та її здоров'я. Основна його увага покладена на відновлення сил після зайнятості людини у певній галузі: творчості, навчанні та іншому [4].

Різниця з визначенням П.О. Масляка проявляється у декількох аспектах. По-перше, автор більше акцентує увагу на ресурси не тільки природного, а й природно-антропогенного походження. Це визначає відношення таких об'єктів як, наприклад, природних парків до складу природних рекреаційних ресурсів.

Таблиця 1.3

Основні ознаки природних туристично-рекреаційних ресурсів

Порівняння визначень "природних рекреаційні ресурси" за авторами		
Автор	Н.В. Фоменко	П.О. Масляк
Визначення	Природні рекреаційні ресурси - це фактори, речовини і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей.	Природні рекреаційні ресурси - природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, які мають внутрішні та зовнішні властивості і характерні риси, сприятливі для організації сезонної чи цілорічної рекреаційної діяльності.
Спільні риси	Природні компоненти, що визначаються якісними характеристиками для залучення до рекреаційної діяльності;	
Відмінні риси	Більш людиноорієнтований підхід, адже звертається увага на завдання природних рекреаційних ресурсів для суспільства;	- Економічна орієнтація, характеристики для залучення до рекреаційної діяльності; - Увага не тільки на окремі компоненти природи, а й цілі геосистеми; - Увага на проблему рекреації - сезонність

Зважаючи на взаємодію між людиною та природою, формуються цілі комплекси, що можуть виступати ресурсами для ведення туристично-рекреаційної діяльності. При цьому варто звернути увагу на визначення ресурсів не як окремих об'єктів, а цілих самостійних геосистеми. Тобто кожен ресурс розглядається як певне географічне утворення, що має свою ієрархічну структуру з великою кількістю матеріальних, інформаційних чи часових зв'язків. Такий підхід охоплює всі складові довкола об'єкту, що впливають на його структуру, формування та динамічність.

По-друге, автор звертає увагу більше на економічну складову природних рекреаційних ресурсів – це можливість залучення їх до туристично-рекреаційної діяльності. Він визнає окремо властивості об'єкта та властивості об'єкта при взаємодії з середовищем, що можуть по різному формувати можливості використання цього ресурсу у туристичній сфері.

По-третє, звертається увага на одну з головних проблем сучасної туристично-рекреаційної сфери – це проблема сезонності. Варто враховувати, які з ресурсів можуть задовольнити потреби цілорічних туристичних потоків, а

які можуть виконувати функції тільки у певний проміжок року – сезон. А це вже формує нову нішу для досліджень – визначення чинників сезонності туристично-рекреаційних послуг та методи їх вирішення [1].

Проаналізувавши особливості та характеристики природних рекреаційних ресурсів є помітними основні з них: часткове або повне природне походження, якості для відновлення людських сил, здоров'я, можливість їх залучення у економічну складову туристично-рекреаційної сфери, а також, основна проблема природних ресурсів – сезонність.

Використовуючи врахування перелічених характеристик та якостей, формуються класифікації природних рекреаційних ресурсів, що також мають значні розбіжності відповідно до принципів поділу ресурсів на класи. Найбільш поширеним принципом для поділу є розподіл ресурсу за генетичним принципом. Для прикладу проаналізуємо розподіл природних ресурсів розроблений за авторства І.В. Смаля (рис. 1.5) та коментар щодо поділу рекреаційних ресурсів П.О. Масляка [1].

Рис. 1.5. Класифікація природних рекреаційних ресурсів за І.В. Смалем
(побудована автором за даними [5])

Кожен з них розглядає елементи природного середовища як можливі компоненти до залучення у туристичну сферу. Серед спільних класів, виділених обома авторами, є ландшафтні, орографічні, бальнеологічні та водні ресурси. Використовуваний П.О. Масляком поділ є більш звичним і

зрозумілим. Він орієнтується на звичайні групи ресурсів, які зручно аналізувати для оцінки їх наявності, доцільності використання, залученості у сферу економіки території та інше. Автор окремо наголошує на поділі основних груп на додаткові кластери, наприклад, у складі бальнеологічних ресурсів виділяються води з різними хімічними властивостями. Однак, що незвично, це виділення окремими класами бальнеологічних та грязьових ресурсів [1]. Переважна більшість науковців вважають пелоїди складовою частиною бальнеологічних ресурсів.

Смаль І.В. формує одну з найбільш використовуваних класифікацій. Її основа має багато спільного з варіантом попередньо зазначеного автора. Однак класифікація також має декілька відмінних рис. По-перше, це розподіл флоро-фауністичних та лісових ресурсів. Виділення останніх формує значну увагу до важливості наявності не просто рослинності, а саме залісеності території для використання у рекреаційній діяльності. Унікальність лісових формувань може збільшувати туристичні потоки до територій і виступати головним ресурсом для формування туристично-рекреаційних комплексів.

По-друге, автор підкреслює не просто наявність кліматичних ресурсів, а саме терапевтичну складову. Автор зауважує, про важливість врахування клімату на самопочуття відпочиваючих. Саме через значний вплив погодних умов на людей є можливим відбір варіантів видів туризму та рекреації на деяких територіях.

Основний принцип, що використовувався автором для створення даної класифікації є поділ класів ресурсів, враховуючи їх орієнтацію на кількість туристів, тобто масовість, можливість залучення протягом року – сезонність та відомість і популярність для туристичних потоків. За цими характеристиками І.В. Смаль виділяє групу ресурсів першого порядку та другого. До першої він відносить кліматотерапевтичні, водні, бальнеологічні та ландшафтні ресурси. Переважно вони є основою для формування туристичних комплексів. Всі інші ресурси відносяться до другої групи: є важливими, але виступають як допоміжні елементи для розвитку рекреації на території [5].

Класифікації природних рекреаційних ресурсів є відтворенням об'єктів і цілих природних та природно-антропогенних геосистем, що покладаються в основу розвитку будь-якої території. Вплив людини на ці ресурси може призвести до їх втрати. Для їх збереженості та моніторингу використовують кадастри, однак не для всіх видів ресурсів вони є доцільними. Проте для визначення найбільш цінних ресурсів для туристичної діяльності варто проводити їх оцінювання, що в свою чергу може стати основою для моніторингу стану природних рекреаційних ресурсів.

Аналізуючи класи рекреаційних ресурсів, можемо виділити особливості кожного з них, які проявляються при їх використанні у рекреаційній сфері. Отже, бальнеологічні ресурси – це передусім лікувальні ресурси, що представлені мінералізованими водами, пелоїдами та геотермальними джерелами. Наявність даних видів природних рекреаційних ресурсів обумовлює появу та розвиток санаторно-лікувальних курортів та цілих санаторних комплексів. За приклад можемо навести Карлові Вари чи Маріанські Лазні у Чехії [9], Памуккале у Туреччині, Миргород та Трускавець в Україні.

Кліматотерапевтичні ресурси притаманні будь-якій території. Ця категорія ресурсів визначає комфортність території для головних процесів рекреації: відпочинку, відновлення та лікування. Несприятливі кліматичні умови певної території можуть нанести шкоду здоров'ю відпочивальників.

Водні ресурси мають медико-біологічну та психолого-естетичну цінність і виступають основою для розвитку багатьох видів туризму (дайвінг, рибалка, серфінг та інше). До даної категорії рекреаційних ресурсів відносимо всі поверхневі води, які можуть брати участь у задоволенні потреб туристів та рекреантів [4].

Ландшафтні ресурси представляють собою велику кількість різновидів рельєфу у поєднанні з рослинністю. Головною функцією для цього виду ресурсів є психолого-естетична.

Флоро-фауністичні ресурси виконують психолого-естетичну та лікувально-оздоровчу функцію рекреації. Іноді є об'єктом для науково-пізнавального дослідження. Багата та густа рослинність території зі своїми типовими представниками є гарним об'єктом для рекреації та туризму. На сьогоднішній день саме такі недоторкані місця флори та фауни є одними з об'єктів охорони і зацікавлюють все більше туристів та рекреантів. На основі даного ресурсу відбувається формування міжнародних природних парків та резервуарів [10].

Лісові ресурси розрізняються за своїм видовим складом та збереженістю. Рекреаційні ліси – це території лісового фонду, де утворюються одні з головних рекреаційних формувань: парки, зелені зони, лісопарки, сквери та інше. Виконують вони головну роль для відпочинку рекреантів та збереження природних комплексів, особливо, у міському середовищі.

Орографічні ресурси переважно формують такі напрямки діяльності як альпінізм, даунхіл, гірський пішохідний туризм, спелеотуризм та інші. Основою для цих видів туризму виступають різні нерівності земної поверхні або розташування туристичного комплексу у межах складчастих структур.

Різноманітність наявних природних рекреаційних ресурсів визначає різноманітність видів рекреації та туризму, що будуть можливі для проведення на цій території. Окрім цього кількість та якість цих ресурсів визначить наскільки конкурентоспроможною буде рекреаційна діяльність на цій території по відношенню до сусідніх громад, районів чи окремої рекреаційної галузі на державному рівні.

Отже, природно-ресурсна різноманітність території прямо впливає на її естетичну привабливість, а наявність ресурсів з додатковими властивостями, наприклад, лікувальними, – на формування додаткових напрямків спеціалізації туристичних послуг. Висока варіація природних ресурсів формує значну кількість пропозицій для зайнятості на території. Це можуть бути кінні прогулянки, фото-туризм, походи, плавання, рафтинг, кемпінг та інше. Однак, на сьогоднішній день, природні туристично-рекреаційні ресурси, якими багата

вся територія світу, мало використовуються і їхній потенціал витрачається дарма. Значне використання природних ресурсів, з великим навантаженнями протягом усього року вимагають заходів щодо їх збереження та урізноманітнення.

1.3. Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси

Об'єкти, що відображають життєвий розвиток людства та його унікальні культурно-поведінкові особливості, формують основну частину історико-культурних ресурсів. Історико-культурні ресурси – це відбиток, що залишався від цивілізацій у різні епохи їх життя. Такі ресурси виступають одними з головних для задоволення матеріальних та туристично-рекреаційних потреб відпочивальників. Для більшості країн, що мають бідну або ж втрачену природну складову, історико-культурні ресурси виступають основною туристично-рекреаційною галузю, що при правильному використанні приносить дохід до бюджету країни [11]. Головним при використанні цих ресурсів є дві складові: цінність ресурсу з його певними закладеними характеристиками та дбайливе ставлення суспільства до об'єкту задля збереження його характеристик. Ефективність використання цього типу ресурсу залежить від якості організації туристичних послуг та завдяки майстерній експлуатації.

Дослідження об'єктів, їх історичної чи культурної цінності, визначення їх придатності до використання у туристичній галузі проводили багато з відомих науковців: О.О. Бейдик, П.О. Масляк, В. В. Смаль, М.П. Крачило, Н.В. Чир та інші.

Тлумачення терміну «історико-культурних туристичних ресурсів» має безліч форм, але в більшості має спільний зміст та ідею. Для порівняння розглянемо визначення даного терміну за Н.В. Чир [12] та П.О. Масляком [1] (рис. 1.6). Основною спільною рисою є антропогенне походження складових цього ресурсу. Допоміжною рисою є їх культурна чи історична цінність та туристично-рекреаційна привабливість для задоволення духовних,

пізнавальних, естетичних та освітніх потреб. Важливою складовою для визначення є саме придатність використання ресурсу у туристичній діяльності. Для цього добре виділяються певні характеристики з визначення П.О. Масляка: об'єкти пов'язані з діяльністю відомих історичних постатей, території з чітко вираженими, а можливо і збереженими, етнографічними особливостями, відомі об'єкти архітектурного, містобудівного, художнього характеру.

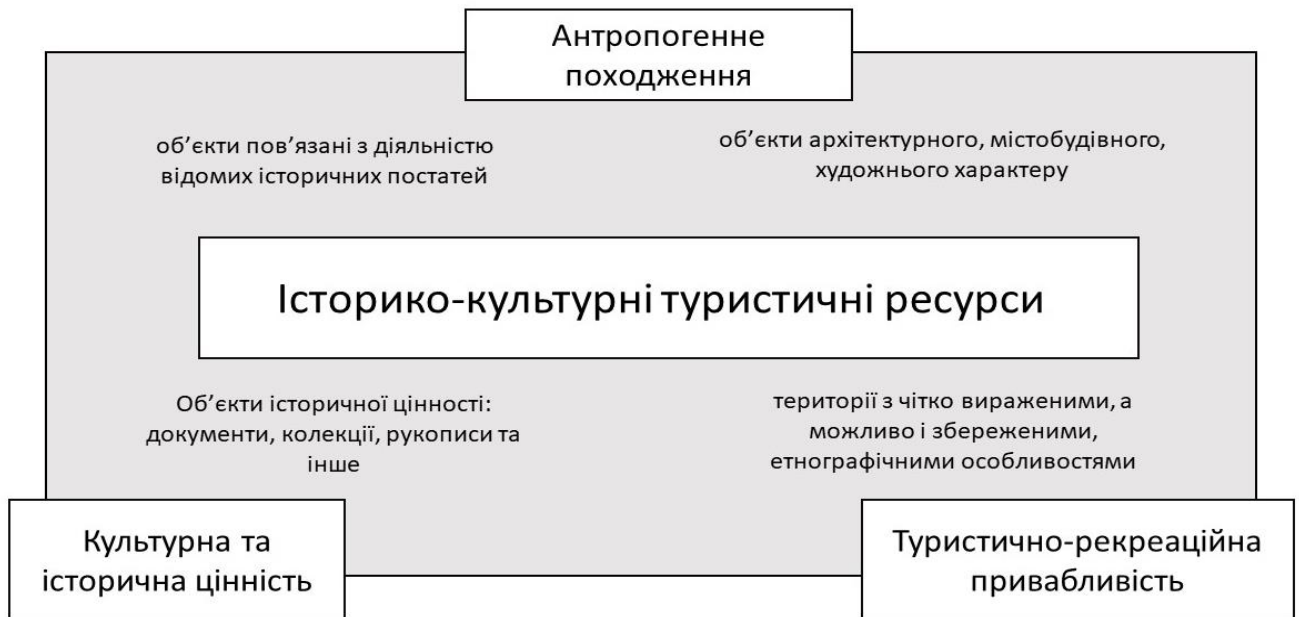

Рис. 1.6. Складові історико-культурних рекреаційних ресурсів
(побудовано автором за даними [8] та [1])

До основних історико-культурних ресурсів відносять пам'ятки, визначні міста, ансамблі, міста давніх поселень, документи, колекції та інше. Велика кількість пам'яток з високою художньою та історичною цінністю формує значний історико-культурний потенціал, що є привабливим для туристів. При цьому вони повинні відповідати певним критеріям: добра збереженість, доступність, висока художня цінність, унікальність, світова відомість та інші.

Класифікація історико-культурних об'єктів прямо залежить від ризи розподілу та подальшого напрямку дослідження. Широке використання та залучення історико-культурних ресурсів до досліджень у найрізноманітніших напрямках історії, географії, економіки, краєзнавства та музеєзнавства формує низку класифікацій, побудованих за різними принципами.

Загалом виділяють два основних поділи: за рухомістю та за видами. Поділ за рухомістю окреслює декілька аспектів. По-перше, він показує цінність предметів, що можуть доповнювати основний об'єкт інформацією. Ці доповнення, можуть бути доказами при проведенні дослідження чи виступати частиною екскурсійної розповіді, або можуть бути елементами спростування того чи іншого твердження стосовно головного об'єкту дослідження чи екскурсії. По-друге, це відображення цінності даного предмету на місці його перебування. Перенесення історико-культурного ресурсу на інше місце, може викликати втрату історичної, художньої та культурної цінності. Інформаційне поле, яке формують усі об'єкти даного туристичного ресурсу, ототожнює сукупну цінність території, де розташовується, та являється, переважно завжди, невід'ємною частиною морально-духовного стану місцевого населення.

Для аналізу видових класифікацій варто розглянути два абсолютно-протилежних погляди: відповідно до законодавства (рис. 1.7) та ідейно-тематичну класифікацію Н. Паньків [13]. За першою думкою усі історико-культурні об'єкти можна розділити на основні 8 категорій: архітектури, монументального мистецтва, науки та техніки і інші. Найбільш поширеними ресурсами виступають археологічні та історичні об'єкти. Поділ відображає сфери унікальності ресурсу, тобто його цінність відповідно до сфери дослідження: археології, історії, освіти та інше.

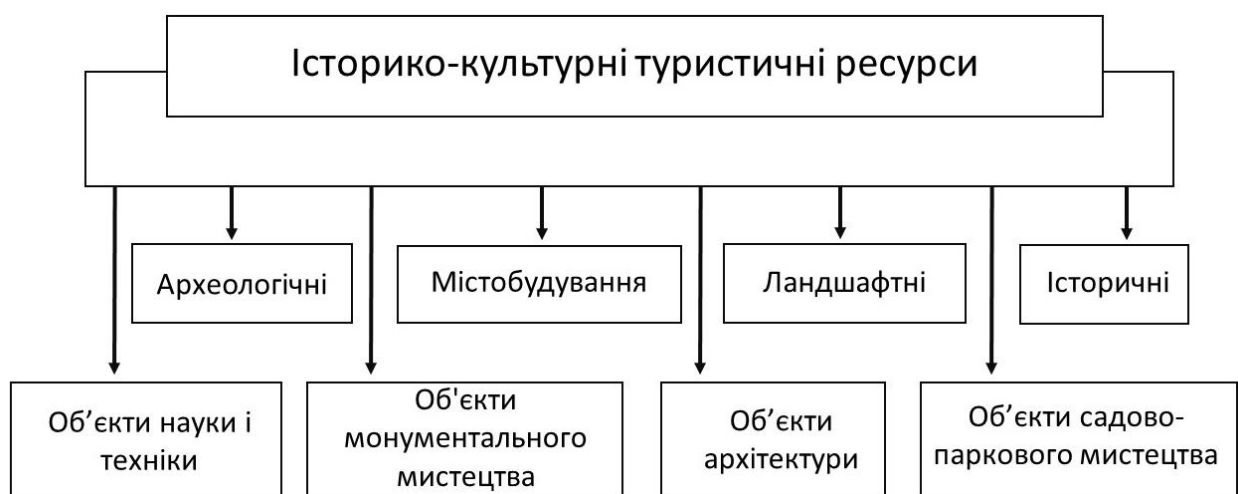

Рис. 1.7. Класифікація історико-культурних туристичних ресурсів
(побудовано автором за даними [14])

Класифікація Н. Паньків базується на принципі включення і нематеріальної історико-культурної спадщини до окремого кластеру антропогенних ресурсів, де поміж інших окремо виділяються ще два класи (рис. 1.8). Історико-культурна спадщина складається з об'єктів археології, архітектури, біосоціальних та подієвих ресурсів. Ця класифікація має більш ширше уявлення про історико-культурні ресурси сучасності, серед яких важливими на сьогодні стають фестивалі, ярмарки, історико-культурні і гастрономічні традиції та інші. Розширення класифікації розумно зумовлено виділенням окремого класу для гастрономічних, брендових, технологічних ресурсів, які формуються за рахунок соціального середовища, що впливає на популяризацію та визначає цінність певного ресурсу, навіть там, де в звичайних умовах ніякої цінності немає. Створення та вкладання ідеї у певний новий ресурс може визначити його цінність для соціальних мас, що сформує завершення цього ресурсу на вищому ієрархічному рівні.

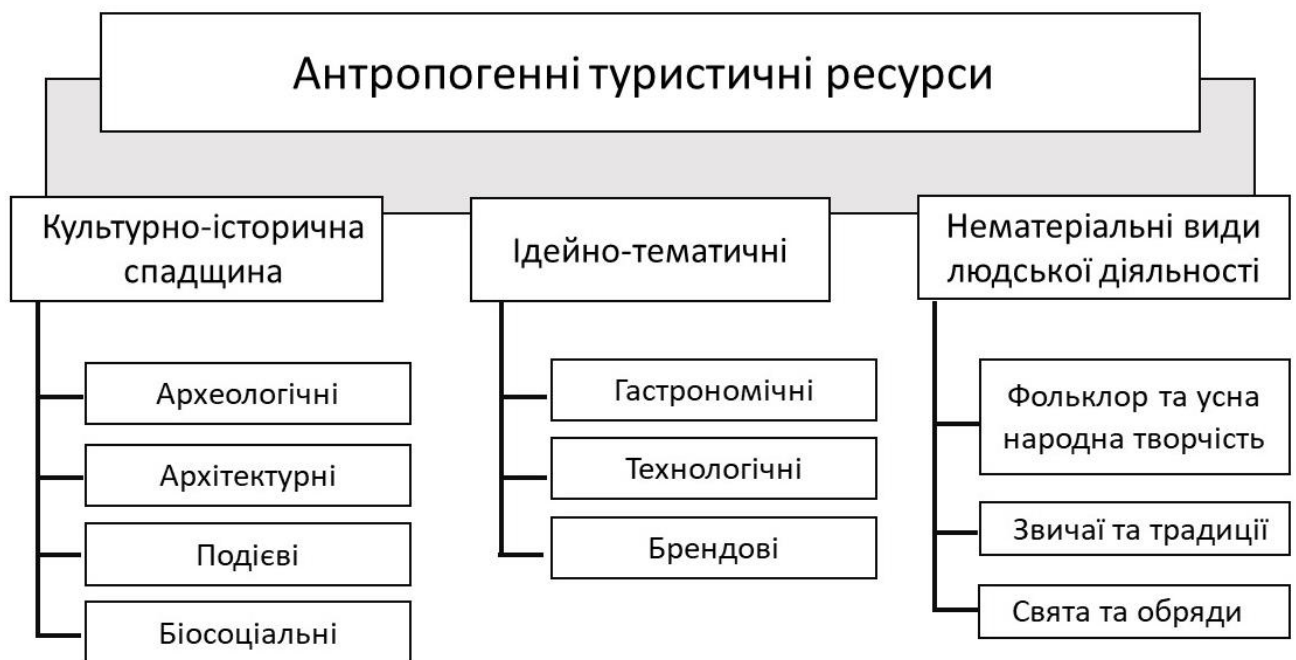

Рис. 1.8. Структура антропогенних ресурсів Н. Паньків (побудовано автором за даними [13])

Висока густота та популярність історико-культурних пам'яток формує значний інтерес туристичних потоків до країни. Найкращими прикладами використання цих ресурсів є більшість країн Європи, у яких переважає саме

історико-культурна складова над природною, а також Японія, у якій унікальність історико-культурного ресурсу дуже сильно виділяється на загальному світовому фоні. Потенціал цих об'єктів впливає на формування ментальності та світогляду населення. Даний ресурс також є широко залученим до туристично-рекреаційної сфери країн для отримання прибутків та залучення коштів до бюджету.

Особливої уваги серед туристів заслуговують пам'ятки, внесені до Світової спадщини ЮНЕСКО. Навколо цих об'єктів формуються основні туристичні маршрути, а також їх використовують для реклами туристичного продукту країни, де він розташований. Серед загальної кількості світових об'єктів ЮНЕСКО виділяють значну кількість саме культурного типу, що притаманні територіям з глибокими коренями заселення та високим розвитком культури, освіти та науки [15]. Для цих країн такі об'єкти формують головні туристичні каркаси, що визначають основні центри розвитку туристичної сфери, екскурсійні тематики та інше. Довкола цих центрів формується цілісний туристичний продукт, що може забезпечувати всі головні та переважну більшість додаткових потреб.

Історико-культурні ресурси переважно формують та визначають основні тематичні маршрути території [16]. Вони можуть відображати важливі історичні моменти, бути доказами розвитку території або відігравати важливу роль в житті та діяльності відомих людей. Зважаючи на значну цінність цього виду ресурсів, переважна їх частина потребує заходів для збереження та відновлення.

Частина з об'єктів зазнала значних руйнувань під час останніх воєн, конфліктів, політичних заворушень та іншого. Їх пошкодження та зміни під дією часу та природних процесів призводить до руйнації цінних історико-культурних об'єктів. Надання державних статусів захисту – це один з найбільш поширеніших засобів для збереження та відновлення об'єкту. Цей метод потребує добре розвинутої нормативної бази, що чітко визначає

характеристики об'єктів і враховує їх унікальні особливості для внесення у реєстри [17].

Іншим варіантом є передача об'єкту у приватну власність з підписанням договору про реставрацію та захист об'єкту, що виступає доволі поширеною практикою. Однак такий метод не є ефективним для використання відносно масштабних ресурсів, які потребують великих інвестицій і можуть не приносити прибутку впродовж певного періоду. Сучасним методом, що стає поширенішим, є метод реновації. Важливим є правильність його використання без втрати об'єктом своєї історико-культурної цінності [18].

Наявність великої кількості історико-культурних ресурсів та їх різноманітність забезпечує привабливість території для туристів та рекреантів, що зацікавлені в отриманні наукових та психолого-естетичних знань та вражень. Ці ресурси складають значну частку у світовій туристично-рекреаційній сфері. Для країн з бідною природною складовою території, культурно-історичні ресурси можуть стати провідним джерелом заохочення туристичних потоків. Розвиток цього напрямку у туристично-рекреаційному господарстві держави є привабливим та відповідає сучасним тенденціям зацікавленості туристів до минулого.

РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ ХОРОЛЬСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Природні туристично-рекреаційні ресурси Хорольської ОТГ

Різноманітність природних ресурсів визначає основні принципи розвитку туристично-рекреаційної сфери на визначеній території. Вони також мають значний вплив на формування основних видів туристичної діяльності. І якщо історико-культурні ресурси можуть існувати або ні на території, то природні ресурси є тими компонентами, що і формують дану територію.

Переважає більшість територій формується під впливом низки факторів та чинників, що впливають на території у кожному її прояві: рельєфі, флорі, кліматі, водозабезпеченні, наявності бальнеологічних ресурсів та інше [19]. Найбільше на розвиток туризму на території впливають кліматичні фактори, що проявляються у сумарних температурах повітря, води, тривалості світового дня та інше.

Для розгляду чинників формування природних рекреаційних ресурсів на території Хорольської ОТГ проаналізуємо їх загальні прояви. Першим чинником виступають геологічні умови розташування земельної ділянки. За цим показником територія Хорольської об'єднаної територіальної громади розташована у межах однієї з найбільших та найбільш багатих на корисні копалини геоструктур – Дніпровсько-Донецької западини. Центральна частина цієї структури багата на паливні корисні копалини, переважно на нафту та газ. На заході іншою структурою, що має вплив на формування даної території, є східний схил Українського кристалічного щита. Серед ресурсів зустрічаються глина, пісок, торф та інше. Однак територія Хорольської громади знаходиться на межі переходу від однієї структури до іншої. Тому формування території визначається обома структурами. Головним чином це впливає на рельєф місцевості та наявність цінних з рекреаційної точки зору ресурсів [20].

Територія Хорольської ОТГ є багатою на залягання підземних мінеральних вод. Вона містить у своєму складі кальцій, натрій, магній, йод та калій. Вода з таким складом часто використовується для лікування кишкових захворювань. Найбільш відоме використання води з даним складом відбувається у місті Миргород, що розташоване у сусідній об'єднаній територіальній громаді. Отже, завдяки геологічним особливостям дана територія є забезпеченою рекреаційно важливими та доволі рідкісними ресурсами, а саме мінеральними бальнеологічними водами.

У рельєфі територія виражається рівнинно-пагорбовою місцевістю Придніпровської низовини. Територія мало порізана ярами та балками. Вони зустрічаються тільки у межах річкових басейнів таких річок як Хорол (з протяжністю по громаді 40 км), Рудка (протяжністю 22 км), Сула (20 км), Єньківка (16 км) та інші [21]. Частина з названих гідрологічних об'єктів у теплий період, переважно з червня по вересень, має облаштовані території для плавання та заняття водними видами рекреації, наприклад, прогулянок на човнах та катамаранах. Перепад висот становить від 80 метрів до 150 метрів (рис. 2.1). Загальне підвищення рельєфу притаманне центрально-західній частині громади та частково східній частині. На схід від міста Хорол спостерігається зниження у рельєфі до 85 метрів над рівнем моря. Формування рівнинної території унеможливорює розвиток деяких видів спорту, наприклад, рафтингу, і одночасно формує умови для інших видів, наприклад, веслування на каное або байдарках. Рельєф території впливає на кліматичні особливості території.

Другим важливим чинником є кліматичні особливості території. Вони переважно залежать від її географічного розташування, циркуляції атмосфери, рельєфу, наближеності до великих гідрологічних об'єктів та інше. Враховуючи всі особливості, кліматичні ресурси можуть впливати на формування санаторного лікування та взагалі визначати сприятливість регіону для ведення туристичної діяльності. При цьому цей показник встановлює основні найкращі

періоди проведення рекреації на території. Цим установлюється сезонність продукту.

Рис. 2.1. Рельєф Хорольської ОТГ (побудований автором з використанням Google Earth Pro)

Хорольська ОТГ розташована у межах помірно-континентального кліматичного поясу у лісостеповій недостатньо-зволоженій теплій зоні. На це впливає розподіл температур, опадів та вітрів. Так, середня кількість опадів становить 550-600 мм, середня температура січня $-6...-7^{\circ}\text{C}$. Влітку часто відчувається вплив гарячих атмосферних мас з середземноморського регіону чи з африканського регіону. Переважаючим напрямом вітру у літній період є східний, а для зимових місяців – західний. Територія Хорольської ОТГ розташована на північ від осі Воєйкова і, відповідно, їй притаманним є західне перенесення повітря. Через загальний вплив змін клімату, взимку сніговий покрив є незначним і недовгим, близько 25-30 днів на рік. Це визначає непридатність території до розвитку зимових видів рекреації.

Через географічне розташування території і, відповідно, кута падіння сонячних променів, загальна кількість годин сонячного сяйва на рік становить

близько 2000. При цьому сумарна сонячна радіація коливається від 4200 до 3800 МДж/м². За таких умов прогрівання гідрологічних об'єктів відбувається швидко у літній період, при цьому у зимовий період ці об'єкти покриваються льодом.

Додатковою особливістю територій є вивчення також і наявних несприятливих природних процесів, що можуть становити загрозу для перебування туристів на визначених територіях. За оціночною шкалою, вони оцінюються як сильні. Переважно представлені підтопленням, зсувами, площинною та яружною ерозією, просіданням лесових порід. Інколи зустрічаються несприятливі природні явища. Серед них найбільш притаманними даній території є град, великі завірюхи, снігопади, вітровали та заморозки.

Загалом, кліматичні характеристики регіону є середньостатистичними і подібними до показників загальної території області. Відповідно до цього, відбувається використання кліматичних ресурсів, зокрема, завдяки встановленню сонячних електростанцій на приватній основі та залученню їх до локальної туристичної діяльності [22].

По-третє, сукупність усіх попередньо названих факторів впливає на формування ґрунту та рослинності території, що визначає різноманітність ландшафтних утворень. Велика їх кількість та унікальність, а також, що не менш важливо, репрезентативність, є важливою складовою формування туристичного інтересу для територій. Тому збереженість унікальної місцевої флори та фауни на недоторканих або збережених формах рельєфу є основою для створення заповідних територій різного ієрархічного рівня та площі.

Територія Хорольської громади вміщує у собі досить різноманітні ландшафти зі значною кількістю типових представників регіону. Основна площа покрита лісовою рослинністю та штучною і корінною рослинністю степу. Серед типових представників флори є дуб черешчатий, береза, липа, верба, сосна, проліски, конюшина біла, тонконіг вузьколистий, пирій повзучий, кермек, тонконіг бульбистий та інші [23]. Вони формують зони привабливі для

здійснення туристично-рекреаційної діяльності. Загалом біотичні умови території Хорольської ОТГ є досить розвинутими, бо вони представлені різними видами: рекреаційними лісами, землями природно-заповідного фонду, мисливськими господарствами.

Переважає більшість лісових насаджень розташовані за межами міста Хорол. Однак вони є наближеними або ж включають у свої території невеликі населенні пункти, такі як Трубайці, Шишаки, Мусіївка, Бовбасівка та інші. Загальна площа лісів складає 3,2 тис. га, що становить на третину більше одного відсотка (1,29%) від загальної кількості у Полтавській області (247 400 га) [24]. Трубайцівські та Шишаківські ліси складаються з сосни, дуба та вільхи. Особливістю останнього є значний домішок берези та ліщини. Серед хвойних лісів є Мусіївський та Бовбасівський. Основними представниками флори є сосна та підлісок з липи та берези.

Зважаючи на значну чутливість та унікальність природних об'єктів, таких як степові насадження та ліси, на території громади створено доволі велику кількість об'єктів заповідного фонду. Переважаючими видами цих об'єктів є пам'ятки природи, заповідні урочища та заказники місцевого значення [25].

Загальна кількість заповідних урочищ на території Хорольської ОТГ становить 12 (табл. А.1). Дати їх утворення приблизно одні і ті ж. Більшість з них були утворені у 1992-1993 роках. Їх загальна площа становить близько 752 га (рис. 2.2). Ці об'єкти створені з метою збереження природних комплексів на заплавах таких річок як Сула та Хорол. Деякі з них, наприклад, урочище у Мелюшках та Радьках, утворені для збереження невеликих масивів дуба, сосни та верби.

На території громади функціонує 5 заказників місцевого значення (табл. А.2). Їх площа становить 848,3 га. До них відносимо заказник Голованька, Єньки, Комишитовий, Костюки та Хвощівка (рис. 2.3). Всі вони належать до гідрологічного виду. Створені для збереження лучно-болотних комплексів на берегах річок. Роками заснування цих об'єктів є 1992 та 1993 роки.

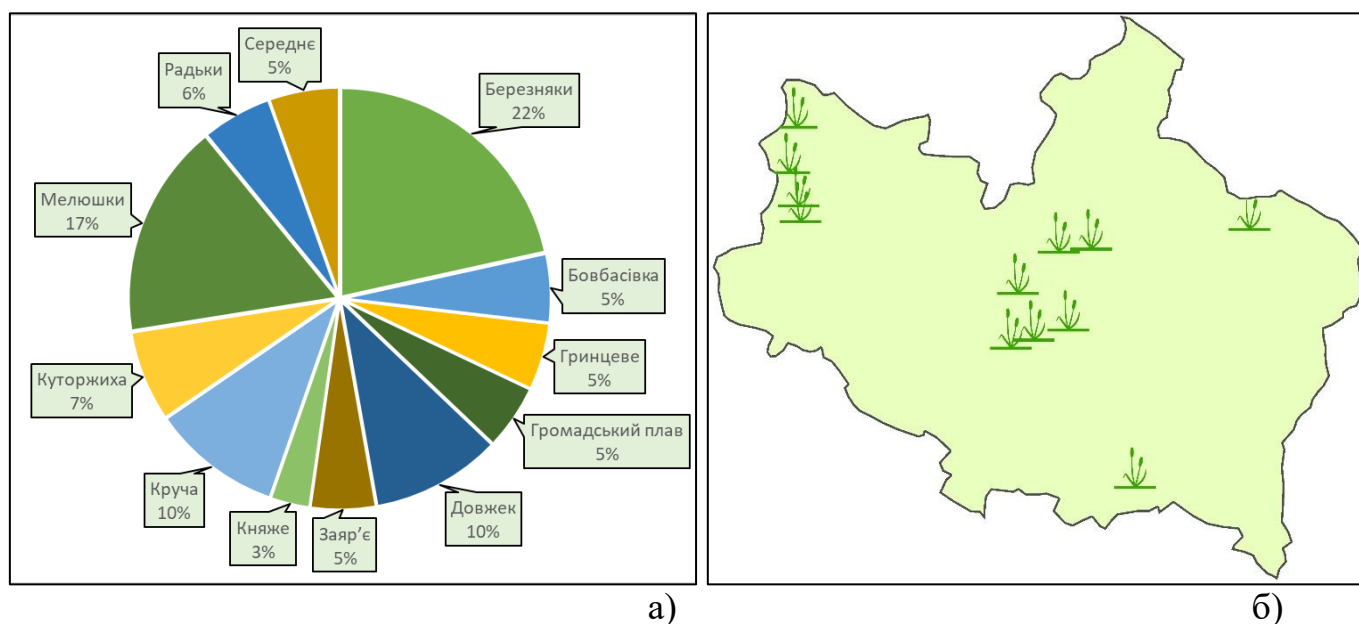

Рис. 2.2. Частка окремих заповідних урочищ від загальної їх площі (а) та схема їх розташування на території громади (б)

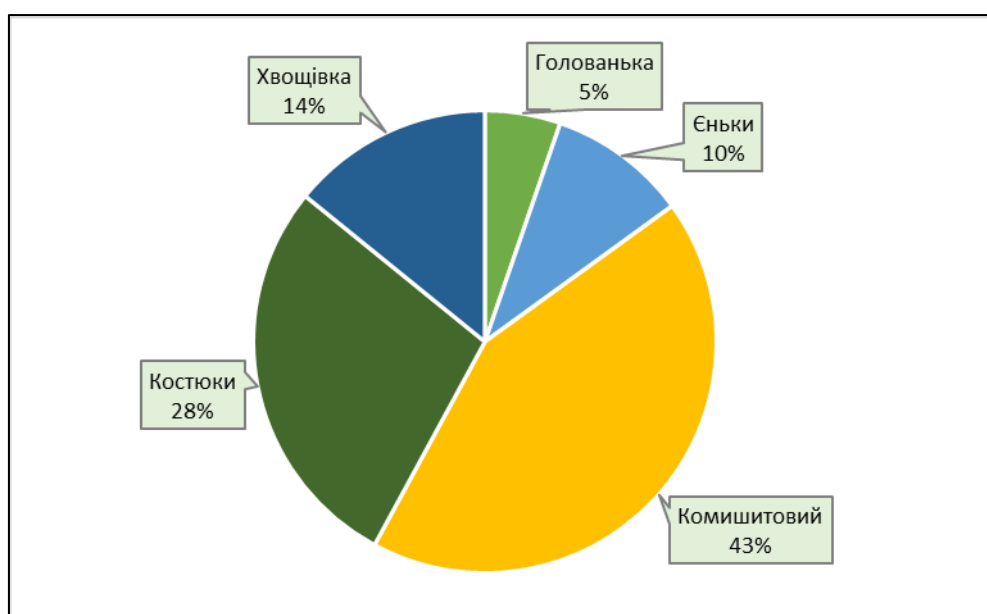

Рис. 2.3. Розподіл площі між гідрологічними заказниками Хорольської ОТГ

Серед пам'яток природи місцевого значення особливе місце займають дуби черешчаті та дубовий гай (табл. А.3). Ці об'єкти у загальній структурі площі громади займають незначне місце і становлять лише 1,25 га. (рис. 2.4). Однак їх природна цінність має значний вплив на формування природно-заповідного об'єкту громади. На основі них було сформовано один з трьох комплексів, що в свою чергу формують Хорольський ботанічний сад. Ця

діброва виступає головним лісовим угрупованням, що представлена екземплярами липи серцелистої, лісової груші, берези і звичайно дубами, вік яких подекуди перевищує 100 років. Нижній ярус сформований трав'янистими злаками та лісовим різнотрав'ям: ластовень лікарський, ранник вузлуватий, дзвоники ріпчастовидні та інші [26].

Рис. 2.4. Пам'ятка природи «Дуб черешчатий» біля Фруктового провулку 23, місто Хорол

Хорольський ботанічний сад це єдиний об'єкт природно-заповідного фонду загальнодержавного значення у громаді. Він був створений у 2009 році для вивчення типових видів біоти регіону, їх повного дослідження, за потреби втручання людини для відновлення та відтворення рідкісних видів. Окрім цього розглядається також освітньо-наукова та просвітницька діяльність щодо акліматизації та господарського використання видів світової флори, поповнення ботанічних колекцій.

Одним із головних завдань для фахівців цієї установи є інтродукція рослин. Серед основних представників для цього процесу виділяють інжир, хурму віргінську, актинідію китайську, унабі та декілька інших представників субтропічних культур.

Загалом, як і було зазначено, Хорольський ботанічний сад формується з трьох основних ландшафтних комплексів [26]. Перший це лісовий, що

переважно складається з дубових насаджень, другий – це лучно-степовий, а третій – прибережно-водний комплекс. Така різноманітність та різнотиповість зумовлена рельєфними особливостями та наявністю гідрологічного об'єкту на території ботанічного саду. Загалом територію формує дубовий гай на рівнинній місцевості та яр, що в низині представлений каскадом ставків.

Завдяки цьому на території є представники прибережно-водних угруповань: очерет звичайний, осока лисяча, верболистий плакун та інші; і представники лучно-степового комплексу: чебрець Маршалла, куничник наземний, шавлія дібровна та інші.

Хорольський ботанічний сад виступає однією з головних рекреаційних зон для населення Хорольської громади. На його території пролягають екологічні стежки. Частина з них є сформованою в кінці XIX - початку XX століття [26]. Для покращення регулювання, збереження та організації території та її представників, було розроблено схему експозиційних ділянок, де розглянутий поділ території заповідного об'єкту на наукові зони та експозиційні зони (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Схема організації території Хорольського ботанічного саду [26]

Головними факторами, що загрожують збереженості зелених зон громади, є антропогенні чинники. Це переважно надмірне залучення територій до сільського господарства, що призводить до втрати лучних та лучно-степових комплексів, неконтрольована вирубка лісів та лісосмуг, забруднення земель та гідрологічних об'єктів відходами від промислових об'єктів. Іншим важливим чинником є надмірне залучення інвазійних видів рослин для лісових насаджень та лісозахисних смуг, таких як робінія звичайна або більш відома акація біла. Вони можуть вносити позитивні зміни у формування біорізноманіття або ж завдавати шкоди, розпилюючи свої речовини, що пригнічують зростання інших видів флори поряд [27].

Отже, загалом територія Хорольської об'єднаної територіальної громади має значні природні рекреаційні ресурси, що можуть бути використані для розвитку туризму локального та обласного значення. Головними перевагами для громади є кліматичні, біотичні та бальнеологічні ресурси. Вони ж виступають головними об'єктами для рекреаційної діяльності населення. Сильною і в той же момент вразливою є значна кількість заповідних територій, що страждають від господарського освоєння території людиною. Загальний природний потенціал області є потужним і його подальше використання впливатиме на формування різновидів туристичної зайнятості.

2.2 Оцінка природних туристично-рекреаційних ресурсів

Для оцінки природних ресурсів варто використати бальну диференційовану систему визначення характеристик окремих ресурсів щодо залучення їх до розвитку туристичної галузі на окресленій території. Шляхом використання бального методу оцінюватиметься придатність кліматичних, біотичних, водних та інших видів ресурсів [4].

Рельєф відіграє важливу роль для деяких видів туризму. Його особливості мають вплив на переважну більшість інших природних факторів, таких як ландшафт, кліматичні особливості та інше. Рівнинно-пагорбовий рельєф є

зручною територією для проведення пішохідного та велотуризму, кінних прогулянок, екологічного та сільського видів туризму. За оцінюванням рельєфні умови Хорольської ОТГ є доволі привабливі, проте поступаються територіям з більш вираженими і більш унікальними умовами (табл. Б.1). Окрім цього поширеність схожих рельєфних утворень знижує їх унікальність. Оцінка рельєфу громади складає 4 бали (рис. 2.6). Вираженість балок та ярів додає привабливості та туристичного потенціалу території.

Рис. 2.6. Оцінка природних туристично-рекреаційних ресурсів Хорольської об'єднаної територіальної громади

Кліматичні умови – це фактор, що впливає на придатність використання інших ресурсів, зокрема на прогрівання чи замерзання водойм, період снігового покриву для його використання у сфері зимових розваг, період вегетації біотичних видів, спосіб життя населення, його господарську зайнятість.

За кліматичними особливостями (табл. Б.2) найбільш сприятливим для розвитку рекреації буде саме літній період, за показниками якого середня температура +15...+20°C тримається протягом 90-110 днів, а сумарна тривалість дощів становить від 10 до 15 днів. Такі показники відповідають відповідно 3 та 4 балам шкали оцінювання.

При розгляді зимового періоду варто зазначити, що природні показники не є привабливими для впровадження і популяризації зимових видів рекреації, таких як лижі, ковзани та інше. Середня температура $-10...-15^{\circ}\text{C}$ тримається на території менше 30 днів на рік, при цьому менше 20 днів є присутнім сніговий покрив.

Зважаючи на це, можемо говорити, що для території притаманною є чітка проблема сезонності використання природних ресурсів у сфері туризму та відпочинку.

Загальний стан лісових угідь на території громади (табл. Б.3) є задовільним, адже відбувається захист та контроль їх використання органами державної влади. Однак відсоток площі цих угідь є малим у відношенні до загальної площі території. Головними чинниками цього є кліматичні зміни, що впливають на рослинність, та господарське освоєння території, яка спеціалізується на сільському господарстві.

Важливим також є розгляд видових характеристик лісових насаджень. Адже їх придатність для безпечного використання туристами є головною їх характеристикою. Тому наявність небезпечних ділянок, таких як болота, є обмежувальним фактором використання лісових угідь. Відповідно, здорові лісові насадження з різноманітним складом флори є чинником розвитку екологічного туризму території.

Проведене оцінювання лісових угідь показало, що за їх площею оцінка склала 2 бали, за рівнем залучення у господарство території – 4 бали і за різноманітністю видового складу – 5 балів. Загалом використання лісових угідь у туристично-рекреаційній сфері Хорольської територіальної громади може стати одним з головних чинників розвитку.

Загальна кількість об'єктів природно-заповідного фонду на території громади є достатньою, однак в більшості представлена об'єктами місцевого значення. Унікальності додає розташування Хорольського ботанічного саду – заповідної території національного значення. Загальна різноманітність об'єктів ПЗФ є ще однією сильною складовою для розвитку громади. Ці ж ресурси

виступають головними туристично-рекреаційними ресурсами для місцевого населення, яке значною мірою їх нематеріально споживає. Але ці об'єкти складають менше 5% від площі об'єднаної громади.

Так, оцінка за показником різноманітності об'єктів ПЗФ складає 3 бали, а за площею – 2 бали (табл. Б.4). Більшість з об'єктів ПЗФ були утворені у минулому столітті. Розгляд та виділення нових заповідних територій проходить складно через політично-військову ситуацію в країні та бюрократичну складову правової сторони держави.

Зважаючи на представлені результати оцінки водних ресурсів громади (табл. Б.5), можемо зробити наступні висновки:

- ✓ літологічне дно об'єктів гідрології має природне походження і суспільство мало втручається у його зміни. Це відповідає тенденції низької їх залученості та використання цих об'єктів у рекреаційній галузі. Переважно ці об'єкти використовуються для риболовлі;

- ✓ річки громади в середньому мають швидкість течії від 3 до 4 м/с. Вона може змінюватися відповідно від водного режиму річки. У долинах місцевих річок не розташовуються ГЕС та дамби, що робить їх більш придатними для каякінгу та прогулянок на байдарках чи катамаранах, ніж для пляжного відпочинку через високу швидкість течії;

- ✓ площа водної рослинності покриває значну територію прибережжя. Це ускладнює облаштування територій;

- ✓ варто також зважати на застереження санепідеміологічної станції, яка проводить аналіз водних ресурсів.

Отже, за літологією дна гідрологічні об'єкти Хорольської ОТГ оцінюються у 2 бали. Така ж кількість балів і за швидкістю течії. За площею водної рослинності – 3 бали.

Отже, за загальною оцінкою, природні туристично-рекреаційні ресурси знаходяться на низькому рівні забезпечення рекреаційної діяльності (табл. 2.1). Якості та характеристики ресурсів часто не мають своєї унікальності, тому повинні виділятися завдяки впровадженню нових технологій, наприклад у

лікуванні бальнеологічними ресурсам, або розвивати різноманітні види туризму.

Таблиця 2.1

Оцінка природних ресурсів Хорольської ОТГ

№	Характеристики	Бали
1	Рельєф	3
2	Погодні умови	9
3	Лісові угіддя	11
4	ПЗФ	5
5	Водні ресурси	7
	Всього (65 балів)	35

Для покращення деяких природних умов варто адекватно розрахувати вплив людини, що може допомогти у розвитку цих ресурсів. Наприклад, облаштування місць для купання на берегах річок, або ж збільшення лісистості території чи збільшення площ природно-заповідних територій.

Отже, маючи в наявності значні природні туристично-рекреаційні ресурси, важливим є їх розвиток. Відповідно територія потребує значних інвестицій для підготовки місцевості для використання у сфері рекреації та туризму

2.3 Історико-культурні туристично-рекреаційні ресурси Хорольської ОТГ

Будь-які історичні події, що відбуваються на території привносять нові зміни у її історико-культурну цінність. Вони можуть відображатися як кургани, могильники або палаци, маєтки, старовинні будівлі. Всі ці об'єкти мають виняткову цінність для розвитку краєзнавства, а також виступають головними ресурсами для пізнавального, наукового та дослідницького туризму на території. Унікальність, неординарність та пов'язаність об'єктів з відомими діячами має свій сильний туристичний інтерес. Саме такі об'єкти переважно формують основні точки для побудови туристичних маршрутів. Наявність

історико-культурних пам'яток може компенсувати, а можливо, доповнити незначну різноманітність наявних природних рекреаційних ресурсів.

За історичними даними місто Хорол вперше згадується у 1083 році і є одним з найдавніших історичних населених міст Полтавської області. А період заселеності території Хорольської ОТГ сягає часів скіфів, сарматів та сіверян [28]. Це визначає довгий період формування території під впливами різних держав та етносів. Саме це можна вважати одним з чинників наявності значної різноманітності і кількості історико-культурних об'єктів у Хорольській об'єднаній територіальній громаді. З іншого боку, такий великий проміжок часу виступає також чинником, що пояснює зникнення пам'яток з культурною та історичною цінністю.

Серед головних періодів, що сформували сучасний історико-культурний потенціал громади, варто вважати останні 400 років. Пам'ятки давніших років присутні тільки подекуди і малодосліджені. Загалом на сьогодні виявлено дві потенційні пам'ятки археології. Перша розташована біля села Настасівка. Тут виявлено частину селища разом з господарськими приміщеннями, речами побуту, такими як фаянсовий посуд, гончарські вироби, вироби з металу та інше. Іншим об'єктом є група скіфських курганів. Загальна їх кількість складає 15 одиниць, однак 3 з них були розкопані. Розташовані вони біля села Покровська Багачка. Саме ці об'єкти можна вважати початком археологічних досліджень на території Хорольської об'єднаної територіальної громади. Нажаль, ці об'єкти не є взяті на облік [29].

Окрім цього, територія Хорольської громади відігравала важливу роль у багатьох історичних періодах: під час козацьких часів була оборонним валом та сотенним містечком, територія також входила до маєтних володінь Вишневецьких, також відіграла важливу роль у період Першої та Другої світових війн, була в епіцентрі голодомору.

На території Хорольської об'єднаної територіальної громади розташовано близько 40 об'єктів історико-культурних пам'яток (табл. В.1). Переважна більшість з них мають місцеве значення і є пам'ятками історії. Найбільшу

частку складають об'єкти, що репрезентують історичну складову періоду Другої світової війни. Такі пам'ятки розташовуються майже у кожному селі громади.

Серед об'єктів національного значення вирізняються представники сакральних споруд, маєток та поховання (табл. В.2). Саме пам'ятки архітектури відзначаються найдавнішим періодом побудови: від 1780 – до 1801 років.

Вишняківський маєток та Троїцька церква мають спільну історію створення, адже власне засновниками та власниками цих об'єктів є родина Пламенців. Головними особливостями є архітектурний стиль об'єктів. Палац іноді називають палацом Котляревських, що були наступними власниками. Особливістю будівлі є його квадратна форма з балконом на другому поверсі, що підтримується колонами (рис. 2.7). У верхній частині будівлі розташований купол із шпилем. Окрім архітектурної цей палац має й історичну цінність. Цей об'єкт у 1845 році відвідав Тарас Шевченко. Зараз будівля використовується як будинок-інтернат для інвалідів. У Троїцькій церкві під вівтарем розташована усипальня Пламенців. Зараз у церкві проводяться богослужіння [30].

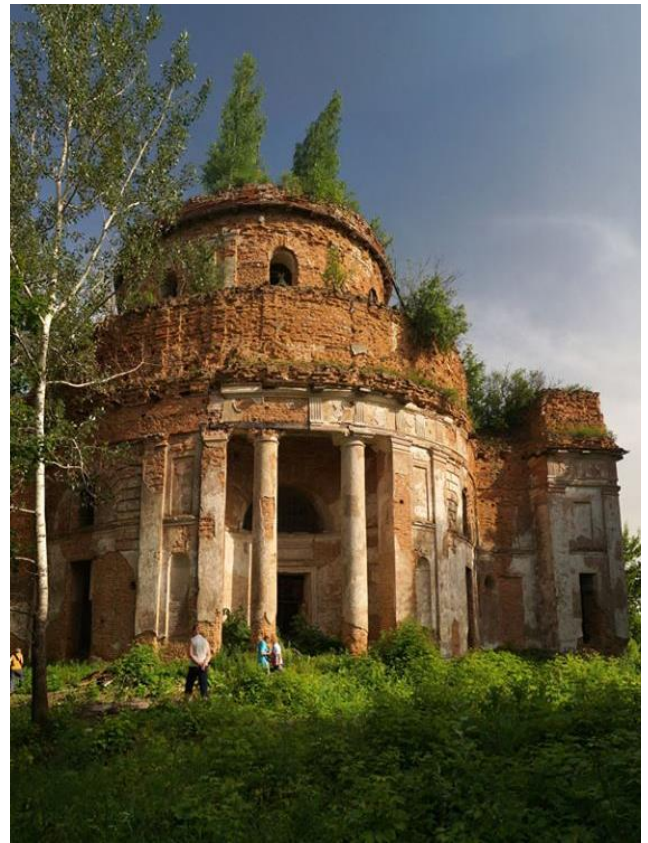

Рис. 2.7. Вишняківський маєток у селі Вишняки, 2021 року

Христоріздвяна церква – це ще один цінний історико-культурний об’єкт Хорольської об’єднаної територіальної громади. Церква повністю добудована у 1801 році за сприяння Івана Базилевського. Цей об’єкт є одним із найкращих прикладів будівель у стилі ампіру. Храм побудований разом з усипальною для родичів Базилевського, які були вбиті під час повстання у селі Трубаї. Храмів такої форми та у такому стилі є одиниці в Україні, тому ця пам’ятка і отримала статус національного значення (рис. 2.8). Окрім цього історично-художню цінність цій споруді додають збережені розписи, що були виконані на початку XX століття [31].

а)

б)

Рис. 2.8. Христоріздвяна церква у селі Вергуни на початку XX століття (а) та її стан на 2016 рік (б)

Значних руйнувань об’єкт зазнав під час приходу до влади більшовиків. За їх керівництва об’єкт, що мав значну історичну та культурну цінність, використовували як складське приміщення для зберігання сільськогосподарської продукції, була розграбована усипальня. Сучасний стан

церкви вимагає реставраційних робіт. Найбільш пошкоджені дах та стіни будівлі, що руйнуються під впливом часу та погодних умов.

Пов'язаність населених місць з відомими діячами також є важливим аспектом для залучення туристичних потоків. На території села Мелюшки розташована могила відомого байкаря та письменника Левка Боровиковського. Це місце його народження, дитинства та останніх років. Тому цікавість до нього може привернути увагу не тільки любителів мандрувати, а й творчих знавців [32].

Територія Хорольської об'єднаної громади зазнала сильних руйнувань, особливо у період Другої світової війни. Саме через це більшість пам'ятників історико-культурної спадщини відповідають цій темі. Окрім невеликих меморіальних дошок та невеликих пам'ятників варто згадати і об'єкти монументального мистецтва за даною темою. Біля Хорольського ботанічного саду розташований меморіал в пам'ять осіб загиблих у Німецькому концентраційному таборі військовополонених № 160. Загалом він складався з 6 таборів. Основна кількість військовополонених розташовувалася у кар'єрі цегельного заводу та на елеваторі неподалік від залізничної станції. Меморіал – це комплекс для ушанування пам'яті про загиблих [33].

Як зазначалося, важливу роль у розвитку та популяризації історико-культурних об'єктів та подій на території громади виконують музеї. Цікавим для відвідування є Хорольський краєзнавчий музей, що вміщує у своєму приміщенні кілька секцій, присвячених розвитку території у різні періоди. Його заснування відбулося на початку XX століття Володимиром Бірюковим. Загальна кількість експонатів складає 4,7 тис. об'єктів. Відбуваються нерегулярні виставки колекцій місцевих поціновувачів або ж експозиції, присвячені відомим місцевим жителям [34].

Іншим цікавим історико-культурним об'єктом громади є етнографічний музей «Древо». Він розташований у селі Кузубівка і вміщує у собі експонати, зібрані переважно з території Хорольської об'єднаної громади і села Кузубівка зокрема. Головними експонатами є речі побуту: одяг, чавуни, керамічний та

дерев'яний посуд та інше. Але найціннішим музейним експонатом виступає сама будівля музею. Це хата, що збудована у 1923 році і вціліла до наших днів. На базі музею часто проводяться етнографічні вечори та невеликі фестивалі. Територія збагачується новими насадженнями на місті старого саду, а колекція експонатів збільшується завдяки артефактам місцевого населення [35].

Загалом історико-культурний каркас Хорольської об'єднаної територіальної громади формують об'єкти національного значення, а також меморіальний комплекс «Хорольська Яма» разом з краєзнавчим музеєм [36].

Серед головних проблем для історико-культурних ресурсів громади є декілька:

- ✓ мала популярність серед місцевого населення, яке виступає головним маркетологом своєї території. Тобто це показує низьку обізнаність населення щодо історії свого краю;
- ✓ поганий стан більшості об'єктів місцевого та національного значення. Значні пошкодження фасаду будівель (Христоріздвяна церква), занедбаність та інше використання (Вишняківський маєток), приватизація територій (територія концентраційного табору);
- ✓ відсутність стратегії розвитку туристичної сфери. Відсутність маркетингових заходів для популяризації та заохочення до відвідування об'єктів громади;
- ✓ територіальна доступність. Значною проблемою є відсутність асфальтованого покриття до території розміщення об'єкту та відсутність будь-яких дорожніх знаків та інформаційних таблиць щодо об'єктів;
- ✓ відсутність кваліфікованих кадрів. Ці люди могли б обслуговувати туристичні групи на тури вихідного дня з Полтави, Лубен, Миргороду. Також людський ресурс важливий для формування та обслуговування туристичних об'єктів, для цього необхідні відповідні знання.

Зважаючи на кількість наявних об'єктів історико-культурної спадщини, загальний потенціал є високим і може приваблювати потоки з різних областей України. Разом з цим проглядається головна проблема – це маловідомість та

погана збереженість більшості з об'єктів. Наприклад, до місця концтабору № 160 навіть не проводяться екскурсії і він частково знаходиться у приватній власності, хоч може виступати одним з найбільших об'єктів темного туризму в Україні. Багато з об'єктів, що мають історичну цінність, не внесені до загальних переліків. Прикладами є археологічні об'єкти та, наприклад, одна з найстаріших будівель Хоролу – поштова кінна станція. Зараз будівля ніяк не використовується і піддається руйнації. Історико-культурні об'єкти громади виступають потужними ресурсами для формування туризму з пізнавальною та освітньою метою.

2.4. Оцінка історико-культурних ресурсів Хорольської ОТГ

Для оцінки сприятливості використання історико-культурних ресурсів варто провести загальну бальну оцінку для визначення провідних складових сфери, їх основних переваг та недоліків. Складність оцінки об'єктів історії та культури обумовлена постійними змінами у загальному реєстрі через проведення закону декомунізації. Зважаючи на це, кількість пам'яток, що будуть представляти історико-культурну складову громади, буде збільшуватися в залежності від темпів включення об'єктів до загального реєстру.

Загальна кількість об'єктів історико-культурної спадщини громади становить 41 об'єкт без урахування музеїв, меморіалу «Хорольська Яма». Тому щільність їх розташування становить $41/1,0624 = 38,59$ на 1 тис. км². Зважаючи на динамічні зміни у внесенні нових об'єктів та виключенні їх зі списків реєстру, цей показник варто відслідковувати час від часу і вносити правки. Однак, навіть з цими даними можемо зробити висновок, що загальна кількість історико-культурних об'єктів у громаді є значною і виступає опорою для формування туристичних потоків з пізнавально-дослідницькою метою (табл. Д.1).

Різноманітність об'єктів, до яких відносимо пам'ятки історії, архітектури та монументального мистецтва, обумовлюють різноманітність тем для

дослідження та проведення екскурсійної діяльності. Наявність пам'яток загальнодержавного значення суттєво підвищує цінність формування туристичних маршрутів з цими об'єктами.

Частина об'єктів з історико-культурною цінністю є непридатною для залучення в інші господарські сфери, однак деякі з них виконують постійну функцію в інших сферах (табл. Д.2). Наприклад, палац Котляревських використовуються як інтернат для літніх людей, що з однієї сторони допомагає у збереженні та догляді за будівлею, а з іншої – обмежує використання цього об'єкту у туристичній сфері. Протилежним є ситуація з Христоріздвяною церквою у Вергунах. Через стан будівлі вона не може використовуватися для проведення богослужінь, тому наразі, може бути залучена лише у туристичну діяльність.

Щодо об'єктів спадщини ЮНЕСКО, то на території громади вони є відсутніми. Найближчі об'єкти матеріальної спадщини ЮНЕСКО розташовані у місті Київ. Місто Решетилівка є осередком народного мистецтва вишивки білим по білому, що, так як і опішнянська кераміка, занесено до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Враховуючи загальну оцінку, а це 12 балів з 20 можливих, можемо зробити висновок, що рівень розвитку та залученості історико-культурних ресурсів знаходиться на середньому рівні (рис. 2.9). Важливу роль для підтримки цього показника відіграє щільність розташування та різнотиповість об'єктів разом з їх ієрархічністю від місцевих до національних.

Рис. 2.9. Оцінка історико-культурних туристично-рекреаційних об'єктів
Хорольської ОТГ

Отже, розгляд об'єктів історико-культурних пам'яток Хорольської ОТГ показав доволі високий та привабливий рівень для подальшого розвитку туризму, рекреації та екскурсійної діяльності.

2.5. SWOT-аналіз рекреаційно-туристичних ресурсів Хорольської ОТГ

Загалом, аналізуючи комплекс туристично-рекреаційних ресурсів, сформованих як природними складовими, так і історико-культурними, помітними є їх сильні та слабкі сторони (табл. 2.2).

Серед сильних сторін провідну роль відіграє значна кількість унікальних та автентичних ресурсів, притаманних цьому регіону. Це різносторонні ресурси, що можуть використовуватися у різноманітних туристичних напрямках. Доцільним прикладом є концтабір Аушвіц у Польщі, що є світовим об'єктом темного туризму. Розташований на території Хорольської громади концтабір «Хорольська Яма» має всі відповідні характеристики та якості для впровадження туристичного комплексу на його основі: музей, меморіал, місце

утримування військовополонених, спогади свідків та інше. Відомість об'єктів темного туризму значно зростає, тому розвиток даного проєкту є перспективним для реалізації.

Таблиця 2.2

SWOT-аналіз туристичних ресурсів Хорольської ОТГ

Туристично-рекреаційні ресурси ХОТГ		
Внутрішні фактори	Переваги	Недоліки
	Значна кількість збережених природних туристично-рекреаційних ресурсів	Низький рівень збереженості та захищеності історико-культурних об'єктів
	Велика кількість та унікальність історико-культурних ресурсів	Відсутність достатнього розвитку інфраструктури для забезпечення доступності туристів до об'єктів
	Сприятливі кліматичні умови для розвитку туристичних напрямів	Низький рівень популяризації ресурсів громади
	Віддаленість від зон екологічних загроз та відсутність великої кількості підприємств-забруднювачів, що впливають на екологічну якість ресурсів	Не розроблена та не сформована стратегія розвитку туризму на території об'єднаної громади
	Наявність ресурсів для розвитку таких популярних видів туризму як екологічного, лікувального та темного	Відсутність пропонування туристичних турів чи екскурсій за ресурсами території
	Розташування інформаційних таблиць з основною інформацією про об'єкти у місті Хорол	Не зацікавленість населення та місцевої влади у розвитку туристичної сфери в громаді
	Зручне транспортне розташування відносно автомобільного та залізничного сполучення	
	Безоплатне відвідування переважної більшості туристичних об'єктів	
	Сприятливі можливості	Загрози
Зовнішні фактори	Кооперація з сусідніми об'єднаними громадами, що мають значний рівень розвитку туризму (Лубенська та Миргородська)	Значна кількість альтернативних туристичних територій розташованих поряд
	Розширення інфраструктурних ресурсів, зокрема закладів розміщення та покращення якості доріг	Стійка сформованість туристичного каркасу Полтавської області
	Центр для розвитку міжнародного темного туризму на основі "Хорольської ями"	Загроза руйнування через несприятливу політично-військову ситуацію в країні, наближеність до території воєнних дій
	Залучення ресурсів до відомих маршрутів області	
	Розвиток контрольованої рекреаційної діяльності на основі пропонування природних туристичних ресурсів	
	Розробка документації на туристичні ресурси громади, їх популяризації через періодичні видання громади	

Унікальним також є сформований етнографічний музей «Древо». Він має туристично-рекреаційний потенціал, що конкурує з етнографічним туризмом Диканьки чи Великих Сорочинців. Формування повного туристичного

комплексу навколо цього об'єкту дасть можливість для збереження важливих культурних об'єктів та покращить рівень життя місцевого населення.

Окрім цього територія може використовувати наявні бальнеологічні ресурси для розвитку звичного лікувального туризму або ж впровадити нові напрямки спрямовані на відпочинок, медитацію та лікування. Доповненням до цього може бути розвиток екологічної складової, представлені у вигляді зеленого туризму.

Ще однією сильною стороною рекреаційних ресурсів Хорольської громади є їх можливість використання у різні періоди року. Відповідно, зберігаються певні обмеження через наявність несприятливих природних умов, таких як дощ чи завірюха. Однак історико-культурні ресурси не обмежуються сезонним використанням. Вони виступають головними формувальниками туристичних потоків цілорічно. Зокрема для цього варто подбати про відповідність інфраструктури для забезпечення пересування туристичних груп. Додатковою складовою щодо доступності відвідування туристичних об'єктів є їх цінова доступність. Зокрема, більшість об'єктів мають безкоштовний вхід, окрім деяких музеїв.

Головною проблемою ресурсів Хорольської об'єднаної територіальної громади виступає низький рівень їх популяризації. Це спричинено відсутністю сайту відділу туризму та загального переліку туристичних об'єктів громади. Іншим чинником є незацікавленість суспільства в існуванні та збереженості історико-культурних та природних об'єктів. Відповідно, це формує низький рівень краєзнавчої освіченості місцевого населення щодо культурної, історичної та природної цінності ресурсів. Відсутність розуміння головних правил поводження з об'єктами, що мають власну унікальну цінність, призводить до руйнації об'єкту або втрати представників біоти. Як приклад, це може бути порушення правил на території Хорольського ботанічного саду: переважно це засмічення території, незаконний вигул собак та розпивання алкогольних напоїв. Важливо розробити та впровадити моніторингову систему догляду за об'єктами.

Варто виділяти окремою проблемою незадовільний стан об'єктів туристично-рекреаційного попиту. Деякі об'єкти знаходяться в аварійному стані і мають пошкодження несучих стін та даху, що під впливом природних процесів може спричинити повне руйнування об'єкту. Прикладом такого об'єкту є Христоріздвяна церква у селі Вергуни. Стіни будівлі, як і підлога, зазнали значних руйнувань. Стан даху будівлі з кожним роком погіршується. Значних руйнувань зазнають також і пам'ятки історії (наприклад, меморіали). Вони потребують систематичного догляду та поновлення.

Для розвитку туристичної сфери варто звернути увагу на залучення туристичних потоків від сусідніх громад та громад області в цілому. Це збільшить популярність низки об'єктів та покращить імідж території. У подальшому можливим є розгляд цих ресурсів щодо включення до загальнообласних маршрутів. Наприклад, «Відомі люди Полтавщини» (Гоголь, Сковорода, Боровиковський, Драгоманові та інші) або «Сакральні перлини Полтавщини» (Свято-Миколаївська церква у Диканці, Спасо-Преображенський монастир поблизу Лубен, Христоріздвяна церква у Вергунах та інші).

Для покращення інформаційної доступності варто збільшити кількість інформаційних таблиць та налаштувати видання відомостей про туристично-рекреаційні ресурси у наявних регіональних періодичних виданнях.

Важливим є відношення місцевої влади у питаннях збереженості об'єктів туристичних ресурсів. Завдяки їх підтримці можливим є оформлення документів, наприклад туристичних паспортів об'єкту. Також важливим є створення та розробка туристичного плану розвитку громади, спираючись на характеристики рекреаційних ресурсів.

Чіткий та впевнений план розвитку підсилить туристичний продукт громади серед обласних угруповань. Це у свою чергу може вплинути на доповнення та перетворення сталого туристичного каркасу області, що покращить туристичний потік по всій території, матиме значний вплив на формування кращої інфраструктурної сфери та впливатиме на сталий розвиток не тільки міст, а й сіл.

РОЗДІЛ 3. РЕСУРСНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ ТЕРИТОРІЇ. ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ ХОРОЛЬСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

3.1. Підходи до створення ресурсно-рекреаційного паспорту території

Туризм у сучасному світі представляє значну різноманітність видів діяльності, пов'язаних з отриманням естетичного задоволення, лікування та оздоровлення. Для впровадження та розвитку різноманітних видів діяльності, територія повинна мати певні характеристики, які будуть відповідати умовам для появи чи розвитку визначеного виду туризму.

Сучасний світ – це постійний рух інформації у матеріальних та нематеріальних формах. Контроль цього руху, що дає знання про об'єкт чи процес, варто називати моніторингом. Саме моніторингові системи дають можливість для відстежування розвитку чи деградації геосистем. Це відкриває шлях для моделювання можливих ситуацій та напрямків розвитку різних сфер, зокрема і туристично-рекреаційної.

Інформація про наявність ресурсів, що є унікальними, багатими, репрезентативними на певній території, робить цю територію цікавою як для туристів, так і для інвесторів. Різні галузі господарства звертають увагу на різні ресурси. Туристична галузь – це комплексний напрямок господарства, який впливає на всі сфери життя населення на виділеній території. При слабкому його розвитку наявні туристично-рекреаційні ресурси, що мають виняткову цінність, перебуватимуть у стані «застою» і не приносятимуть користі для розвитку галузі відпочинку.

Оформлення наявних ресурсів в документ і буде туристично-рекреаційним чи ресурсно-рекреаційним паспортом території. Такої думки дотримується і О.О. Бейдик [6]. За його думкою такий документ має відображати наявні ресурси, їх поточне використання, структуру, сильні та слабкі сторони території, які як найбільш вдало можуть відобразити

туристичний потенціал даної території та вказати на провідну спеціалізацію. Такий підхід має значні переваги, що відображаються у різних сферах життя території (рис. 3.1).

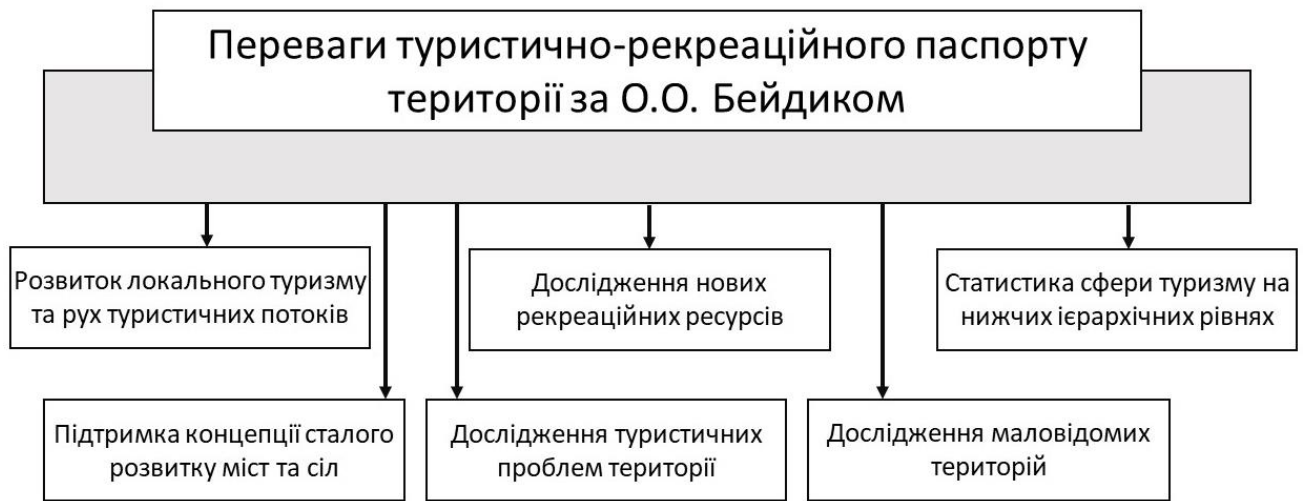

Рис. 3.1. Переваги концепції ресурсно-рекреаційного паспорту території
(побудовано автором за даними [1])

Серед них можемо зазначити наступні:

- ✓ це хоча б мінімальні дослідження на території громад, що покращить обізнаність місцевого населення. Це збільшує інтерес суспільства до об'єктів туризму. Населення, що безпосередньо проживає поруч, є першим і головним споживачем туристичних ресурсів;

- ✓ поштовх до розвитку локального туризму та, відповідно, руху туристичних потоків. Із ситуацією, що склалася на даний момент в країні, туристичні місця, які розташовані відносно недалеко від великих міст, користуються значним попитом серед відвідувачів, адже вони можуть виступати об'єктами для формування одноденних турів або турів вихідного дня;

- ✓ дослідження, представлені з кожної громади, дадуть офіційну статистичну інформацію для регіональної сфери туризму, що дасть можливість для загального аналізу та моделювання на основі об'єднаних громад, районів чи областей. Наявність поновлюваної та стабільної інформації використовується

для навчання та проведення досліджень студентів, що збільшить інформаційну доступність територій;

✓ поживають дослідження маловідомих територій з непопулярними ресурсами, що можуть мати цінність національного значення. Багато з об'єктів із світовим та державним значенням перебувають у занедбаному стані, а неознаність місцевого населення призводить до повної їх руйнації;

✓ навіть мінімальний розвиток туризму матиме вплив на зміни у розвитку малих громад, що відповідає концепції сталого розвитку міст та сіл [37]. Перша сфера, що підлягає впливу, це інфраструктурна. Головним її чинником є якість покриття доріг для доступності до ресурсу. Наступним є надходження коштів до населення через торгівлю та використання місцевих продуктів;

✓ допомога у виділенні головних туристичних проблем території та визначенні чинників їх формування, розгляд та пропозиції їх вирішення.

Мінімальні дослідження за таким напрямком, що покривають, наприклад, більшу частину області чи країни, відобразять найбільш придатні території для розвитку туризму, а також дозволять провести аналіз альтернативності для визначення сучасних сильних туристично-рекреаційних територій.

Паспортизація регіонів не є новим явищем, вона широко використовується в інших сферах. Прикладом є екологічні паспорти областей України [38]. Вони відображають умови території, головні чинники впливу, головні методи запобігання поширенню впливу, аналіз щодо змін показників та прогнозовану модель подальшої зміни та впливу на територію. Проте, завдяки даним прикладам, що вже є впровадженими у систему моніторингу, помітною є одна з головних проблем даних досліджень. Статистична інформація збирається, зберігається та аналізується у межах області як цілісного об'єкту, при цьому відкриті дані за районами чи громадами цієї ж області є відсутніми [39]. Такий принцип унеможливорює проведення аналізу чи дослідження на рівні районів чи об'єднаних громад. Це провокує повну відсутність

статистичної інформації на території нижчого адміністративно-територіального поділу.

Відповідно, для вирішення таких питань як відсутність державного кадастру туристично-рекреаційних ресурсів, багато вчених звертали увагу на можливість розробки ресурсно-рекреаційного або туристично-рекреаційного паспорту території. Проте чіткої структури не було запропоновано. І на сьогодні дане питання є відкритим.

З огляду на актуальність даної теми, варто розглянути світові приклади використання ресурсно-рекреаційних паспортів та їх сутність. Цікавим та найбільш розробленим є принцип американського акту «Про фонд збереження землі та води» від 1965 року. Він включав в свою основу федеральну програму зборів за відпочинок [40]. У свою чергу ця програма, яка діє і зараз, включає до свого списку представників різних природно-заповідних об'єктів. Кожен з них має свою офіційну сторінку зі своєю основною інформацією. Отже, рекреаційний паспорт території з досвіду Америки є документом, що обумовлює умови та вартість за використання території, наприклад, об'єкту ПЗФ для кемпінгу, проїзду на власному транспорті, а також включає список головних туристичних об'єктів території, маршрути під'їзду до них, найкращу пору року для відвідування та інше. Він також зазначає різноманітність послуг в залежності від віку споживача послуг. Такий метод приносить кошти до бюджету держави та до бюджету рекреаційних об'єктів, де вони можуть бути використані для підвищення якості середовища для відвідувачів, захисту та збереження ресурсів, ремонту і обслуговування засобів.

Відповідно до цього була розроблена низка документів – «Федеральна паспортна програма відпочинку», що вміщувала основні тези та статuti попередньо зазначеного акту [41, 42]. Вона поновлюється кожні кілька років і вміщує нові дані про ціни, список об'єктів, де діє дана програма, про умови отримання та місце отримання такого паспорту. Окремо виділені пункти роз'яснення про умови та характеристики розподілу відвідувачів за пропусками

різного рівня відповідно до віку, виду зайнятості, місця проживання відвідувачів та інше.

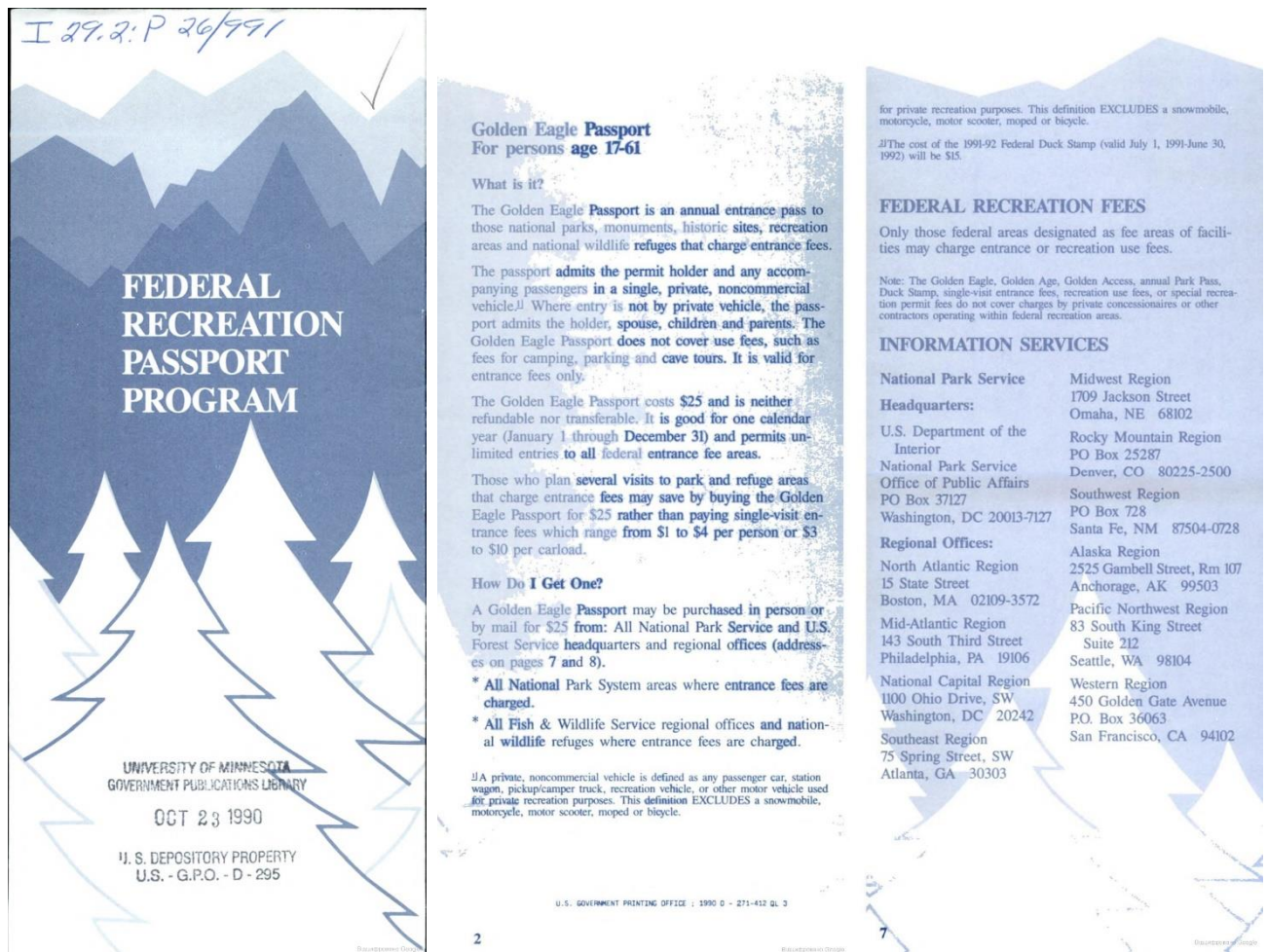

Рис. 3.2. «Федеральна паспортна програма відпочинку» 1990 року університету Міннесоти

Впровадження даної системи передбачає за свою мету популяризацію, розвиток, захист та збереження вже самостійних, доглянутих та стабільних рекреаційних територій. Цікавим прикладом є програма, створена у Сполучених Штатах Америки, яка об'єднує кілька штатів. Її назва «Прекрасні національні парки Америки та федеральні рекреаційні землі» [43]. Ця програма включає в себе створення загальних пропусків до національних територій та парків, що беруть участь у цьому проєкті та, відповідно у свою чергу, вимагає створення рекреаційного паспорту території. Наприклад, є паспорт тихоокеанського узбережжя Орегони чи паспорт парку штату Мічиган [44].

Порівняння цих двох зовсім інших підходів показало, що вони мають різну мету, однак базуються на спільних ресурсах (рис. 3.3). При цьому варто зазначити, що американські проєкти стосуються переважно національних парків, не включаючи до свого списку інші туристично-рекреаційні об'єкти історико-культурного чи соціального туризму. Формування даного концепту ресурсно-рекреаційного паспорту є досвідом для країн та територій, де об'єкти природної цінності є захищеними фізично та нормативно, вдало підтримується їх життєдіяльність без значного втручання людини. У той час як створення туристично-рекреаційного паспорту для територій України є потребою для встановлення, дослідження та постійного оновлення і моніторингу інформації. Перш ніж почати розробляти такі масштабні проєкти, як «Федеральна паспортна програма відпочинку», для територій громад варто визначити та охарактеризувати наявні природні та історико-культурні ресурси, їх стан та залученість у туристичну сферу.

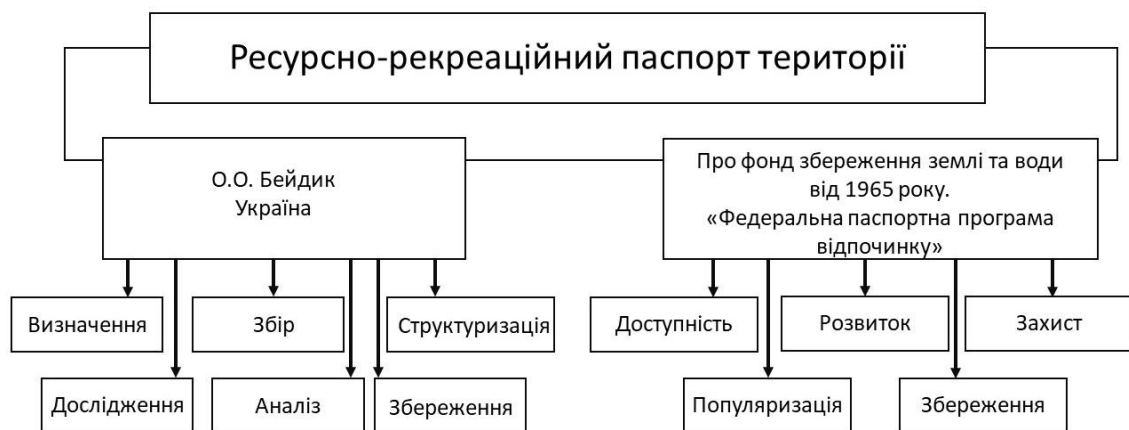

Рис. 3.3. Підходи до ресурсно-рекреаційного паспорту за різного авторства (побудовано автором)

На сучасному етапі розвитку внутрішнього туризму, коли він став найбільш затребуваним у період пандемії COVID-19 та вторгнення росії на територію України, найбільш поширені туристичні дестинації є не завжди доступними і безпечними. Відповідно, відбувається пошук альтернативних місць. Тому укладання ресурсно-рекреаційних паспортів громад, районів та областей дасть можливість для адекватної оцінки ймовірності залучення та

розвитку території у туристично-рекреаційній сфері та суттєво вплине на наукову діяльність, адже може надавати статистичні показники, на основі яких можливо розробити нові методи оцінювання природної чи історико-культурної спадщини, розпочати роботу з кадастром туристично-рекреаційних ресурсів, розробкою опорних планів міст та впроваджувати проведення просвітницьких проєктів для населення.

3.2 Структура ресурсно-рекреаційного паспорту території

Будь-яка територія є місцем розташування ресурсів, що використовуються у різноманітних сферах господарства. Для формування туристичного комплексу території враховуються різнотипні ресурси [45]. Головними компонентами виступають чотири фактори (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Компонентна структура туристично-рекреаційного комплексу території (побудовано автором)

Наявність туристичних ресурсів є головними продуктом споживання для туриста чи відпочивальника. На основі цих ресурсів формуються туристичні комплекси, в основі яких лежать різні цілі: пізнавальна, лікувальна, освітня та інші.

Супутня інфраструктура є одним з визначальних компонентів. Вона забезпечує інформаційну та транспортну доступність до місць розташування туристичних ресурсів. Територія, що не облаштована для туристів на мінімальному рівні, буде оминатися туристичними потоками.

Постачальники туристичних та додаткових послуг відіграють важливе значення для комфортності перебування відпочивальників. Різноманітність за якістю, характеристиками та ціною політикою закладів розміщення та харчування роблять територію доступною для відвідування населення різного рівня достатку. При цьому, чим більш доступна територія для більшості верств населення, тим більш відкритою та популярною вона є.

Четвертим компонентом виступають туристичні кадри. Вони повинні мати відповідну кваліфікацію та вміти керувати групами туристів, зацікавити, донести відповідну інформацію, сформулювати основні цілі та показати переваги туристичної території.

Отже, спираючись на основні компоненти, ми також можемо простежити їх взаємозалежність. Кожен з них без урахування інших втрачає свою цінність і не може максимально використовуватися. Тому їх взаємозалежність формує головний принцип дії туристичної сфери на території – це комплексний підхід, в якому враховуються всі чинники та фактори, що впливають на територію.

Отже, під ресурсно-рекреаційним паспортом території варто розуміти структуровану інформацію, що буде потрібна для розуміння та розробки методів реалізації туристичного потенціалу території в економічних, краєзнавчих та суспільних цілях. Відповідно, можемо закріпити визначення ресурсно-рекреаційного паспорту території як документа, що вміщує головні показники про розташування, інформаційні та господарські зв'язки території, її трудові ресурси, складові туристично-рекреаційної сфери та враховує рейтинговість альтернативності території.

Таким чином загальна запропонована модель для створення ресурсно-рекреаційного паспорту території буде вміщувати декілька головних тем (табл. 3.1).

Фізико-географічне та геополітичне розташування дає загальне розуміння про територію. Воно визначає її головні особливості розташування, головні природні ресурси, що споживаються для розвитку господарства, основні види цього господарства. Важливим є простеження взаємозв'язку території з сусідніми громадами та районами. Спільні потоки грошей, інформації, продукції є хорошою можливістю для використання цих зв'язків при побудові моделі розвитку туристично-рекреаційної сфери. Іншим, також важливим, фактором для розгляду є наявне населення, його вік, прояви старіння, зайнятість та переважна кваліфікованість.

Таблиця 3.1

Основні теми дослідження при створенні ресурсно-рекреаційного паспорту території

Тема	Основні пункти
Стислий опис фізико- та політико-географічного положення території	✓ Загальне місце та особливості розташування громади; ✓ Інформаційні зв'язки з сусідніми громадами та іншими територіями; ✓ Населення та трудові ресурси; ✓ Екологічна та безпекова складові території
Туристично-рекреаційна сфера	✓ Наявність природних та історико-культурних ресурсів; ✓ Оцінка наявних туристично-рекреаційних ресурсів; ✓ Туристичний каркас території та паспортизація його об'єктів; ✓ Виділення головних проблем території; ✓ Втілені проєкти щодо розвитку даної сфери; ✓ Оцінка участі місцевого населення у туристично-рекреаційній сфері; ✓ Визначення провідних напрямків туризму для розвитку туризму та рекреації території;
Альтернативна доступність	✓ Територіальна доступність; ✓ Цінова доступність (інфраструктурного та історико-культурного чинника); ✓ Інформаційна доступність (інфраструктурного, природно-рекреаційного та історико-культурного чинника); ✓ Практична доступність (інфраструктурного, природно-рекреаційного та історико-культурного чинника);

Наявні кваліфіковані кадри формують основну групу для дослідження та розвитку туристичного напрямку. Вони розробляють головну інформаційну

бібліотеку у туристичній галузі території. Використання інформації про дослідження туристичних ресурсів під час навчання в закладах середньої або вищої освіти є важливим процесом популяризації.

Ще одним важливим напрямком досліджень залишається розгляд та аналіз екологічної та безпекової складової. В першу чергу це пов'язано з забрудненням природних компонентів шкідливими речовинами, що впливають на життєдіяльність соціогеосистем. Забруднення одного з компонентів природи, викликає ланцюгову реакцію для всіх компонентів. Аналіз та збір даних про розташування підприємств, види їх діяльності, вплив на природне середовище допоможе визначати найбільш придатні території для розвитку туристично-рекреаційної сфери. Іншим моментом є аналіз території з боку безпеки. Варто враховувати, окрім звичних злочинів, також військовий фактор протягом дії воєнного стану на території держави. Головна ціль – це визначення рівня безпеки перебування та використання туристичних об'єктів для відвідувачів: загрози замінувань, нерозірваних снарядів, близькість військових дій та інше.

Другою важливою темою є дослідження туристично-рекреаційної сфери. У цьому дослідженні головна роль відводиться туристичним ресурсам. Розглядається наявність природних та історико-культурних ресурсів на території, проводиться їх загальна оцінка. Для отримання правдивих результатів у розрізі районів чи областей варто використовувати один і той же метод оцінювання та ті ж самі показники і характеристики. На основі виділення провідних об'єктів, що можуть зацікавити туристів варто сформувати каркас території, що слугуватиме опорою для розробки основних екскурсій, турів та маршрутів [46].

Виділення головних туристично-рекреаційних особливостей території відобразить їх головні переваги, а також і слабкі сторони. Це дає можливість для передчасного прорахування загроз і моделювання варіантів їх вирішення, враховуючи досвід інших територій. Для загальної картини оцінюють наявні представлені проєкти у сфері відпочинку та визначають провідні напрямки

туризму, що найбільш доцільно розвивати на даній території. Враховується також участь місцевого населення як носія ментальних та етнічних туристичних ресурсів. Окрім цього населення може виступати початковим споживачем ресурсів, якщо буде обізнаним та цікавитиметься територією власного проживання.

Альтернативна доступність передбачає врахування особливостей розташування території, наявності відповідної інфраструктури, загальної цінової політики супутніх та туристичних послуг, різноманітності та збереженості природних та історико-культурних компонентів, популярності туристичного продукту [47]. Головним при оцінці альтернативності території є врахування цих же характеристик для сусідніх громад, для оцінки вірогідності вибору рекреантом даної території з поміж всіх розглянутих. Тобто альтернативність території – це порівняльна оцінка якостей туристично-рекреаційного комплексу у його сучасному стані. Це дає можливість для конкретного виділення сильних та слабких сторін у порівнянні з іншими територіями.

На основі визначених головних пунктів та тем, що повинні бути розкритими при створенні туристично-рекреаційного паспорту території, є можливим формування змісту туристично-рекреаційного паспорту громади (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Зміст ресурсно-рекреаційного паспорту території

ФІЗИКО- ТА ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ
Загальногеографічне положення
Політичні особливості території
Демографічна ситуація. Трудові ресурси
Безпековість території

Продовження таблиці 3.2

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА СФЕРА
Природні та історико-культурні рекреаційні ресурси
Оцінка туристичних ресурсів
Туристичний каркас території. Паспорти об'єктів
Основні проблеми розвитку сфери. Кваліфікованість кадрів
Провідні напрямки для розвитку туристичної діяльності території
АЛЬТЕРНАТИВНА ТУРИСТИЧНА ДОСТУПНІСТЬ
Територіальна доступність
Цінова доступність
Інформаційна доступність
Практична доступність
ВИСНОВОК

Аналіз територій за даними темами може виконувати як економічну функцію, розвиток нової прибуткової галузі, так і наукову – початок створення реєстрів туристичних об'єктів на всю територію держави, що відіграє важливу роль для збереження, розвитку та відновлення цих об'єктів.

3.3. Ресурсно-рекреаційний паспорт Хорольської об'єднаної територіальної громади.

Так як однією з цілей даного паспорту є оцінка та розвиток малих громад, то доцільним буде розглянути приклад саме на одній з таких територій – Хорольській об'єднаній територіальній громаді. Таким чином буде визначено рівень розвитку туризму, його сильні і слабкі сторони, головні об'єкти рекреації, визначимо альтернативність території із сусідніми громадами.

3.3.1 Фізико- та політико-географічне положення.

Хорольська об'єднана громада є частиною Лубенського району, який займає північно-західну частину Полтавської області і був створений у 2020

році. Хорольська ОТГ розташовується на південному-сході району і є однією з його прикордонних громад (рис. 3.5). У межах району сусідами першого порядку є Оржицька громада на заході та Лубенська на північному заході. Серед інших сусідів першого порядку виступають Ромоданівська громада на північному заході та частково на півночі, Миргородська громада на півночі, Великобагачанська на сході, Оболонська та Семенівська на півдні, а на південному-сході зовсім невеликою протяжністю кордону межує з Глобинською громадою.

Загальна площа громади становить 1062 км², розташовується на 31 меридіані східної довготи та між 49 та 50 паралелями північної широти. Рельєф рівнинний з незначною кількістю ярів та балок. Найближчий та найбільший гідрологічний об'єкт до громади це Кременчуцьке водосховище на Дніпрі. Загалом територія громади має значну кількість річок, деякі з них за площею басейну відносять до середніх річок: Хорол, Сула; а також багато невеликих річок наприклад, Рудка та Єньківка. Окрім цього по території громади розкидані озера та ставки. Їх загальна кількість становить близько 76 одиниць.[21].

Рис. 3.5. Схема Лубенського району та територіальних громад у його складі (побудовано автором за даними [21])

Завдяки впливу кліматичних показників територія Хорольської ОТГ розташовується у межах лісостепової зони. Цьому відповідають переважні ландшафти: лісові насадження, частково штучні, та степи, часто розорані.

Вигідність географічного положення території громади обумовлює її економічні та політичні зв'язки (рис. 3.6).

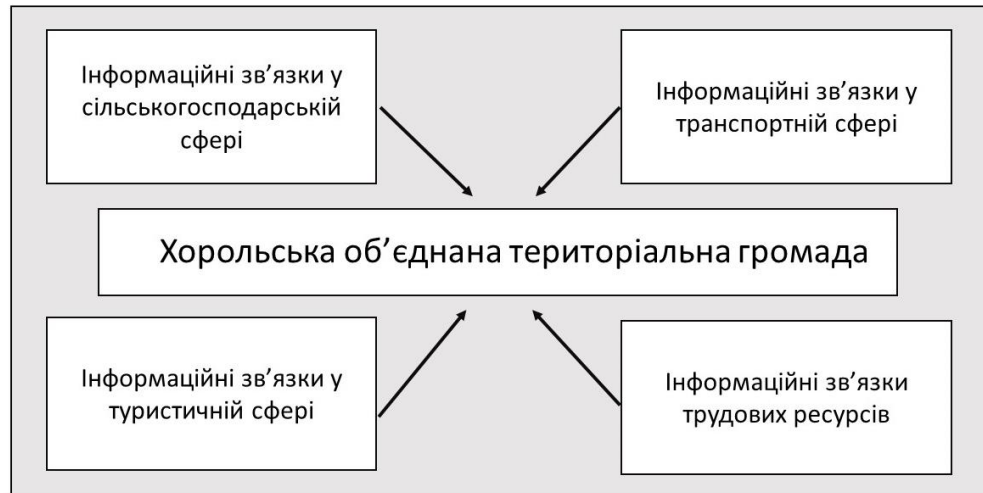

Рис. 3.6. Типи сформованих інформаційних зв'язків Хорольської ОТГ

Територія громади є одним з головних автомобільних та залізничних транспортних вузлів області. Це визначає високий рівень транспортної доступності громади (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Відстань від міста Хорол автомобільними шляхами до населених пунктів
різного адміністративного значення

Вимір відстані від міста Хорол до населених пунктів різного адміністративного значення			
Відстань до сусідніх обласних центрів		Відстань до наближених розвинутих міст	
Хорол - Київ	247 км	Хорол - Кременчук	125 км
Хорол - Полтава	106 км	Хорол - Лубни	37,5 км
Хорол - Черкаси	150 км	Хорол - Глобино	51,8 км
Хорол - Харків	245 км	Хорол - Миргород	41,3 км
Хорол - Дніпро	246 км		
Хорол - Кропивницький	227 км		

Мережа регіональних та місцевих автомобільних шляхів, що проходять територією Хорольської ОТГ, забезпечує високі показники пасажиро- та вантажоперевезень. Одним із чинників, що цьому сприяє, є добрий та

відмінний стан автомобільних шляхів, а також наявність залізничного маршруту та станції на ділянці від Ромодану до Кременчука.

Найближчими містами обласного значення є Полтава та Черкаси, а щодо наближених міст, то це Лубни, як центр району, та Миргород. Тісні взаємозв'язки має Хорольська об'єднана територіальна громада з сусідніми громадами. Переважно, зв'язки формуються на основі спільних або взаємовигідних промислових продуктів та їх виробництва. Також ще однією з найбільш головних форм зв'язку є сільське господарство, що об'єднане територіально між Хорольською ОТГ та сусідніми Лубенською ОТГ, Миргородською ОТГ, Семенівською ОТГ та іншими. Відповідно, ці територіально-суспільні утворення виступають головними ринками збуту для Хорольської ОТГ. Однак, зважаючи на господарський комплекс, більшість промислової та сільськогосподарської продукції мають ширшу географію збуту [48].

Фінансові зв'язки переважно формуються між сусідніми громадами, зокрема з Лубенською. Однак також спостерігаються і ширші відстані, наприклад, до столиці – Києва. Це пояснюється наявністю філій великих сільськогосподарських компаній, що розташовані на території громади, а головні офіси та місця зберігання продукції або збуту розташовані деінде.

На основі аналізу туристичної привабливості та туристичного потенціалу Хорольської ОТГ формується система встановлених зв'язків туристичних потоків до інших населених пунктів, де донором цих туристів виступає саме населення досліджуваної громади. Тобто, маючи значний туристичний потенціал власної території, населення обирає туристичний відпочинок у Полтаві, Миргороді, Лубнах та інші. Сформована за радянських часів туристична система Полтавської області [46] не розвивається і не доповнюється новими пунктами, тому просторовий взаємозв'язок у цій сфері не є наразі сформованим.

Через розташування основних промислових підприємств саме в місті Хорол, спостерігається трудова маятникова міграція з навколишніх сіл та міст,

наприклад, до «Хорольського механічного заводу» [49]. Це формує нові зв'язки з Миргородською та Лубенською громадою. Саме мешканці переважно сільської місцевості формують ці зв'язки.

Загальна чисельність населення Хорольської ОТГ становить 32 191 осіб. Більша частина переважно проживає у селах та селищах, а саме 18 471 особа (це 57,3 %). Відповідно, іншу частину становить міське населення, приблизно 13 720 осіб (42,7 %). Громада складається з 93 населених пунктів, з яких лише один відносимо до міського типу – місто Хорол [50].

Розподіл зайнятості сформований базуючись на наявності основних центрів. У Хорольській об'єднаній територіальній громаді можемо виділити дві основні групи. Це, відповідно, підприємства та фермерські господарства і сільськогосподарські підприємства (рис. 3.7).

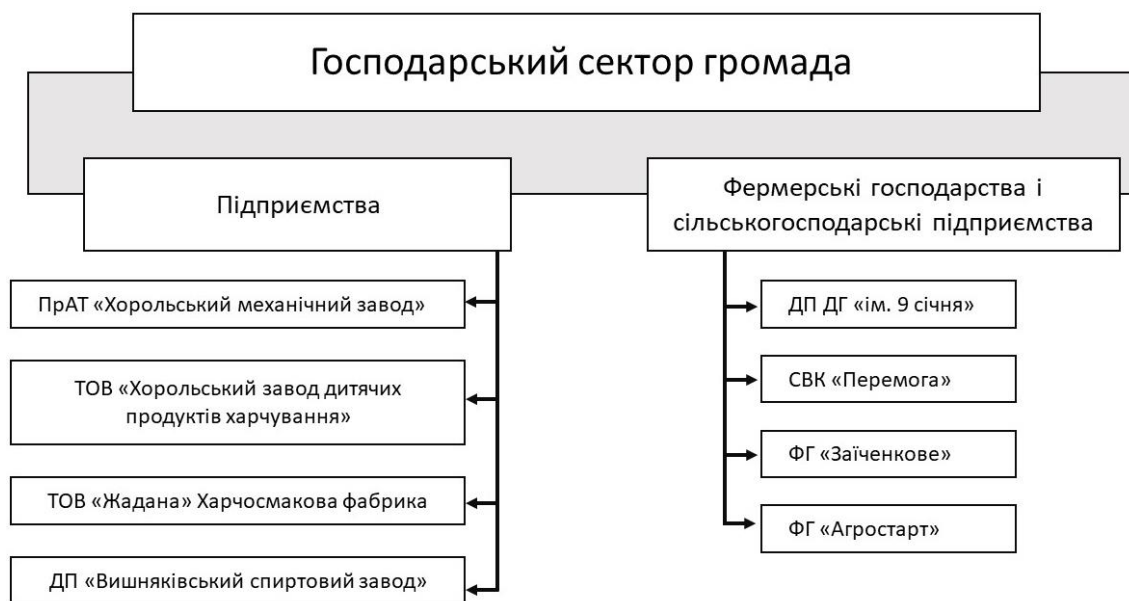

Рис 3.7. Господарства на території Хорольської ОТГ

Незначну частину займає сфера обслуговування. Для розуміння ступеня розвитку даної сфери для Хорольської ОТГ можемо навести приклад медичної сфери. Так, загальна кількість закладів, що надають первинну медичну допомогу становить 50 одиниць [50]. З усієї цієї кількості більшість закладів є амбулаторіями у селах. Основним центром надання медичної допомоги зостається КНП «Хорольська міська лікарня» у місті Хорол.

При розгляді закладів, що надають спеціалізовану освіту, можемо виділити два. Перший переважно має направленість на агрономію, управління та цивільну інженерію [51]. Інший заклад має дещо інші особливості, це центр перепідготовки кадрів. Серед головних професій тут є кухар, кондитер, слюсар, водій автотранспортних засобів категорії «С» [52]. Це відповідає сформованому господарському комплексу території.

Іншою важливою складовою для розгляду передумов розвитку туризму і рекреації є безпечність території для відпочивальника. Загалом до загроз можемо відносити різні складові, однак серед головних на сьогоднішній день є екологічні, кримінальні та воєнні загрози.

Територія Хорольської ОТГ розташована у віддаленості від атомних електростанцій України, також громада мало піддавалася впливу збоку атомної загрози у 1986 році. Головним джерелом забруднення виступають розташовані поблизу підприємства, що забруднюють поверхневі води, та підприємства сусідніх територій (Кременчука, Полтави) [22]. Це впливає на стан природно-ресурсного потенціалу громади. Зважаючи на основні показники, екологічний стан території знаходиться на достатньо високому рівні за сприятливістю для розвитку рекреаційної діяльності (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Оцінка екологічного стану території Хорольського ОТГ

Показники забруднення території	
Чинник забруднення	Показник
Рівень радіаційного забруднення території	0,1 – 0,5 кІ/км ² - низький
Забрудненість поверхневих вод	Від 5 до 10 - помірний
Скид забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти	До 10 млн. м ³ - мінімальний

Іншою небезпекою варто розглянути несприятливі природні явища та умови. На території громади це переважно заморозки, буревії, посухи, рясні зливи, хуртовини та смерчі. Однак їх частота є досить незначною і відповідно можливі вони тільки в певні періоди року [21].

Для оцінки загроз кримінального рівня було використані обласні показники (рис. 3.8). Для територій громад подібні дані відсутні. Загальна кількість злочинів з 2016 року скоротилася і становить майже 56% у 2021 році у порівнянні з 2016 р. Помітна загальна тенденція до спаду цього показника. Для порівняння проведемо аналіз з окремими областями, що відносяться до найбільш туристичних областей України: Одеської та Львівської. Для цих регіонів характерними є вищі кількісні показники, однак вони також мають щорічну тенденцію до скорочення. Найбільш небезпечною на 2021 рік залишається Одеська область.

Виходячи з цього, можемо сказати, що території Хорольської громади знаходиться у відносно спокійній та захищеній зоні. При цьому за показником кримінальної безпеки вона є більш привабливою, ніж деякі регіони України, що посилює її позиції у туристичній сфері.

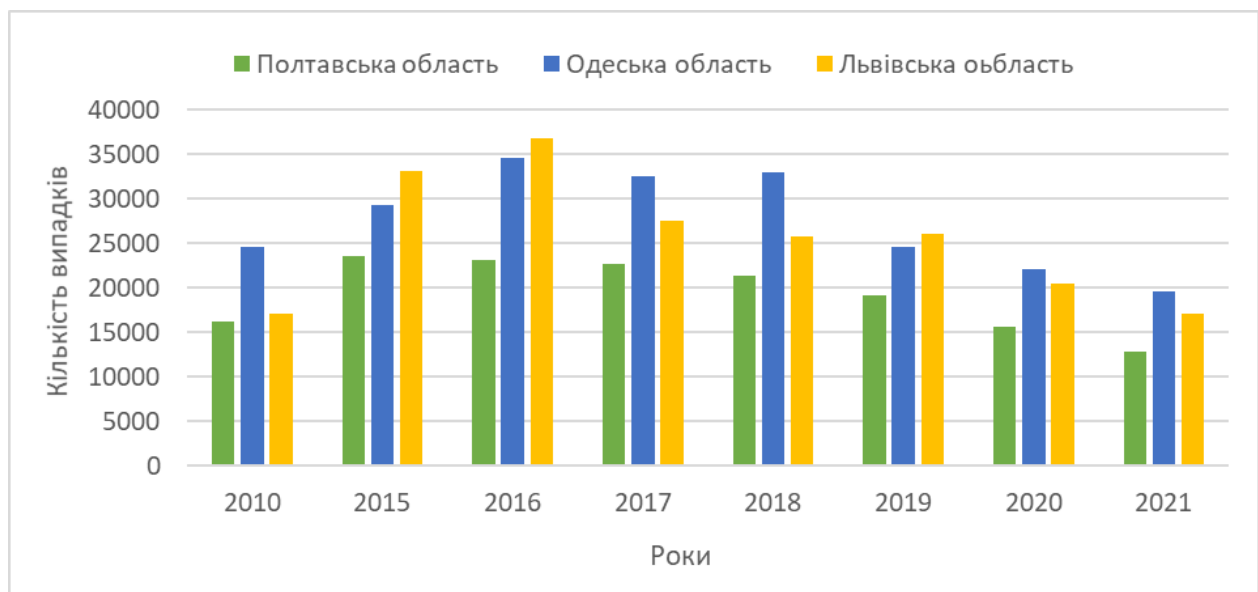

Рис. 3.8. Порівняння кількості випадків скоєння злочинів за вибірковими областями України (побудовано автором за даними [53] та [54])

Важливою загрозою, та й однією з найбільших сучасних, є війна та її наслідки. Хоч бойові дії і не проводилися на території Хорольської ОТГ, однак загроза забруднення навколишньої території вибухонебезпечними предметами

зостається високою [55]. Це в переважній більшості стосується природних об'єктів: лісів, полів та водойм.

3.3.2. Туристично-рекреаційна сфера.

Загалом територія Хорольської ОТГ є багатою на різноманітні типи рекреаційних ресурсів, що потребують значних інвестицій та підвищення рівня їх придатності для використання у сфері відпочинку. Детально їх характеристики розглянуто у розділі 2. Наявність та їх стан буде впливати на розвиток туристичної галузі на території громади.

Провівши оцінку та визначивши туристично-рекреаційні ресурси території, можна формувати її туристичний каркас (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Схематичне зображення об'єктів туристично-рекреаційного каркасу Хорольської ОТГ (побудовано автором)

Він утворює туристичну дестинацію на основі наявних туристичних ресурсів. Такі території мають не тільки місцеве, а й державне та міжнародне значення. Серед головних ресурсів, що зараз відповідають таким критеріям як репрезентативність, автентичність, привабливість та облаштованість є як

архітектурні, так і природні об'єкти. Вдалим доповненням про об'єкти розвитку екскурсійно-туристичної справи в інформаційній системі є створення екскурсійних карток об'єктів.

До об'єктів туристичного каркасу Хорольської об'єднаної територіальної громади відносимо:

1) Етнографічний музей «Древо» (табл. 3.5). Це сформований екскурсійний об'єкт, що вдало представляє автентичність та колорит території. На території цього закладу проводяться фестивалі, фотосесії, виставки та вистави, релігійні обряди [35]. Для кращого доповнення цього об'єкту зараз розвивається комплекс послуг навколо нього – це продаж місцевих сувенірів, можливе подальше залучення місцевого населення для доповнення вражень відвідувачів автентичними стравами – каченою кашою, вергунами, галушками, пиріжками з калиною та інше.

2) Вергунівська Христоріздвяна церква (табл. Е.1). Це місце історичної та архітектурної цінності, що має щасливі та жахливі сторінки своєї історії. Цей об'єкт є одним з незначної кількості споруд ротондної форми в Україні [57]. Зараз цей об'єкт для виконання своїх цілей має пройти процес реставрації. Особливо важливо зберегти залишки автентичних фресок у внутрішньому оздобленні та закріпити фундамент, що був пошкоджений за часів радянської влади.

Таблиця 3.5

Екскурсійна картка етнографічного музею «Древо», с. Кузубівка

Назва об'єкту	Етнографічний музей «Древо»; Етнографічна збірка "Древо"
Місцезнаходження об'єкта, його адреса, під'їзди та підходи до нього.	Село Кузубівка, Лубенського району, Полтавської області
Опис об'єкта (коротка зовнішня характеристика, його розміри, дата створення, з яких матеріалів виготовлений, текст меморіальних написів на пам'ятці чи меморіальній дошці та ін.).	Музей засновано у 2017 році за ініціативи Едуарда Крутько на базі будинку його дідуся та бабусі. Головними експонатами виступають речі побуту, церковні предмети, одяг. Музей вміщує 4 зали з різним оформленням відповідно до періоду. Особливість музею це постійне поновлення експонатів місевими артефактами. При цьому музей виконує важливі функції. Окрім освітньої та пізнавальної, на базі музею проводиться краєзнавча та наукова діяльність.

Продовження таблиці 3.5

Історичні події та персонали, пов'язані з об'єктом (дати, короткий опис і біографічні відомості).	Едуард Крутько - лікар за професією та засновник музею "Древо". Сам та за допомогою порад етнографів розвиває та досліджує етнографічні особливості Хорольщини. Серед головних подій на території закладу проводиться етнографічний фестиваль "Під дідовими липами"
Збереженість об'єкта та можливості огляду (стан об'єкта і прилеглої території, обмеження щодо його відвідування та огляду).	Об'єкт знаходиться у відмінному стані, приймає екскурсійні групи, має доглянуту територію. Зазнав пограбування у 2021 році, справа не розкрита, а втрачені експонати не повернуті.
В яких тематичних екскурсіях пам'ятка може бути використана.	Історичні екскурсії про край, "Етнографічність Хорольщини", "Хата розповідь", різні культурно-історичні та етнографічні екскурсії.
Джерела відомостей (основна література, де описаний об'єкт і пов'язані з ним події, архівні дані та ін.).	Соціальні мережі етнографічної збірки "Древо"
Дата складання картки, прізвище й посада укладача.	02.05.2023 року Терентьєва Аліна Юріївна, студентка ХНУ ім. В. Н. Каразіна
Додаткові дані (за необхідності).	У період військових дій, діяльність музею призупинена і використовується як приміщення для переселенців. Для проведення екскурсій варто уточнювати час та дату.

Однак, навіть у сучасному своєму стані він відображає велич і цінність архітектури свого часу. Іншим важливим кроком є збільшення інформаційної доступності та залучення об'єкту для популяризації регіону; формування комплексного туристичного продукту: турів, екскурсій, виставок, сувенірних товарів та інше.

3) Вишняківський маєток або ж Маєток Котляревських та Троїцька церква (табл. Е.2). Об'єкти туристичного інтересу, що представляють собою важливі віхи історії для території громади. З власниками цих архітектурних будівель пов'язують легенди. Окрім цього, цінність цих об'єктів доповнюється історичними подіями, наприклад, приїздом Т. Г. Шевченка [58]. Це одні з найкраще збережених об'єктів громади, що виконують на сьогодні свої функції, зокрема Троїцька церква. Однією з перешкод для вільного відвідування цих туристично-рекреаційних об'єктів є їх повне залучення у медичну та релігійну сферу. Це вимагає більше часу для організації та проведення екскурсій та турів на території маєтку. Окрім цього варто звернути увагу на покращення іміджу цих будівель та визначенні їхньої цінності. І для покращення туристичного

розвитку важливим є доповнення туристичними принадами: сувенірна продукція, фото чи відеозйомка, автентичні фуд-корди, чи можливість оренди старовинного одягу для фотосесій, інше.

4) Меморіал «Хорольська яма», Хорольський краєзнавчий музей та місце концтабору (табл. Е.3). Це потужний історико-освітній комплекс споруд. Він має значну історичну цінність для розвитку та входження у топ об'єктів темного туризму України [33]. Загалом довкола даної теми багато цікавих артефактів має краєзнавчий музей. У ньому представлена окрема зала, присвячена сторінкам Другої світової війни на території Хорольської ОТГ [34]. При цьому також проводяться постійні дослідження та видаються книги. Це забезпечує постійне оновлення інформації та кваліфікованих кадрів за даною темою. Головною проблемою виступає перебування частини історичних місць у приватній власності та невизнання пам'ятки на державному рівні.

5) Хорольський ботанічний сад та дубова алея як пам'ятки природи (табл. Е.4). Це один з найкращих репрезентативних природних об'єктів заповідного фонду Хорольської об'єднаної територіальної громади. Виступає єдиним об'єктом в області подібного типу [26]. Добре облаштований для відвідувачів, реалізує екскурсії та постійно розвивається. Виконує важливу освітньо-просвітницьку функцію серед місцевого населення та школярів. Бере участь у міжнародних проєктах. Окрім цього на території зберігаються пам'ятки природи – черешчаті дуби, вік яких, як вважають ботаніки, сягає більше сотні років. Це культове місце відпочинку, що користується популярністю місцевого населення та приїжджих.

6) Окремою складовою для міцності каркасу території виступають лісові ресурси. На території громади є наявними ці ресурси, однак вони не є оцифровані, не облаштовані для відвідування, малопопулярні, постійно знаходяться під загрозою через незаконну вирубку. Ліси виконують важливу психолого-естетичну функцію.

Зважаючи на пропонований туристично-рекреаційний каркас території Хорольської ОТГ, можемо виділити кілька наступних його особливостей. По-

перше, це його спирання на історичну складову, архітектурні об'єкти, період Другої світової війни, та етнографічну – репрезентативність території через її звичаї, культуру та традиції.

По-друге, кожен з туристично-рекреаційних об'єктів Хорольської ОТГ має свої проблеми викликані суспільством або природними умовами. Це заважає закріпленню цих об'єктів у екскурсійних маршрутах та турах. Для цього необхідно вкладати інвестиції у розвиток ресурсів. Важливим є законодавчий рівень, що повинен обліковувати пам'ятки з історичною, архітектурною чи іншою цінністю.

По-третє, це відсутність проведення туристичної діяльності із залученням цих об'єктів в обласних маршрутах, що значно покращило б туристичні можливості на території громади.

Із останніх проблем є відсутність сформованого повного туристичного продукту. Це нехватка інформації, низька популяризація та зацікавленість місцевої влади, відсутність сувенірної продукції, що представляє головні об'єкти району, не сформованість мережі закладів харчування та розміщення, низька кількість досліджень території та кількості кваліфікованих кадрів з організації туристичних подорожей, екскурсій та управління сферою місцевого туризму.

Зважаючи на ці особливості, можемо виділити основні туристичні проблеми, що притаманні даній території. Вони формуються в залежності від рівня розвитку суспільства та видів ресурсів, що мають свої особливості. Визначення головних проблем дає можливість застосовувати превентивні заходи для усунення або пом'якшення тих чи інших проблем, що призводять до фінансових затрат, зменшення туристичних потоків та втрати привабливості. Для Хорольської об'єднаної територіальної громади є характерними декілька загальнопоширених проблеми (табл. 3.6): пошкодження об'єктів рекреації, низький рівень туристично-рекреаційної освіти населення, відсутність кваліфікованих кадрів у сфері обслуговування та управління, сезонність природних ресурсів та інші.

Таблиця 3.6

Головні проблеми розвитку туристичної сфери Хорольської ОТГ

Головні проблеми туристичної сфери Хорольської ОТГ	
Критерії	Характеристика
Стан об'єктів	Переважно незадовільний стан та потреба у реконструкції.
Рівень туристичної освіти населення	Низька обізнаність населення про цінність збережених природних та історико-культурних об'єктів. Незнання правил поведінки з об'єктами культурно-пізнавальної та природної цінності. Проведення дій до втрати ресурсу.
Кваліфікованість кадрів	Відсутність кадрів, що можуть забезпечувати функціонування туристично-рекреаційної сфери на різних рівнях управління. Також незначна кількість закладів вищої освіти в області, що проводять навчання за відповідним напрямком.
Інформаційна доступність	Мала кількість інформації про туристичну складову громади, її ресурси. Відсутність інформаційного сайту туристичної сфери громади. Низька інформаційна обізнаність місцевого населення. Невідповідність рівня маркетингових заходів, щодо рівня цінності наявних ресурсів.
Сезонність	Притаманна природнім ресурсам через їх не облаштованість для використання цілорічно. Потреба у значних інвестиціях.

Відповідно, незважаючи на кількість перешкод для розвитку туристичної галузі, територія громади має значний потенціал для реалізації. Кількість ресурсів забезпечує високий інтерес туриста у різні періоди року та різну направленість подорожей. Хорольська ОТГ може розвивати декілька провідних напрямків туризму: лікувальний на основі бальнеологічних ресурсів, темний, базований на історичних ресурсах Другої світової війни, історико-культурний, сформований переважно на історичних подіях, якими багата територія громади, природно-медетативний, представлений унікальними територіями природно-заповідного фонду.

Ресурси, що розташовані на території Хорольської ОТГ вдало формують різнотипний каркас громади і при цьому можуть доповнити та поширити обласний туристичний каркас, що матиме позитивний вплив на розвиток всієї території області. Загальні умови області сприяють розвитку території і можуть забезпечувати комфортність перебування туристів на початковому рівні розвитку сфери відпочинку.

Все це виступає початковою стадією для розвитку стабільної та сильної ресурсно-рекреаційної бази на території Хорольської ОТГ.

3.3.3. Альтернативна туристична доступність.

Альтернативна туристична доступність – це комплексне поняття, що вміщує в собі кілька головних факторів та чинників за дослідженою методикою [47]. Для утворення рейтингу варто проаналізувати сусідів першого порядку для Хорольської об'єднаної територіальної громади. Ними виступають Семенівська ОТГ, Оболонська ОТГ, Оржицька ОТГ, Лубенська ОТГ, Ромоданівська ОТГ, Миргородська ОТГ, Великобагачанська ОТГ та Глобинська ОТГ.

Першою складовою оцінки є територіальна доступність території (табл. 3.7). На її оцінку має вплив варіаційність та комфортність шляхів сполучення до громади. Розглядаючи критерій розташування відповідно до міжнародних аеропортів, то найближчим таким об'єктом для всіх аналізованих громад є міжнародний аеропорт «Полтава». Однак його функціонування спрямоване на прийняття середньоміжмагістральних літаків. Інфраструктура потребує реконструкції та значних інвестицій [56]. Стабільно працюючим та приймаючим пасажирів є аеропорти міста Харкова та Києва. Однак під час військового стану користування повітряним транспортом заборонене, що обмежує його використання у рекреаційних цілях.

Територія Хорольської ОТГ та сусідніх громад пов'язана значною кількістю магістралей різного значення, що з'єднують їх з обласним центром та столицею. Найбільш важливим шляхом сполучення виступає траса М-03, що пов'язує Полтавську, Київську та Харківську області. За рахунок розташування даних об'єктів на території громад їх територіальна доступність знаходиться на значно вищому рівні у порівнянні з іншими громадами. Зокрема це характерно для Лубенської ОТГ та Хорольської ОТГ.

Серед головних туристичних центрів громад першого порядку є Миргородська та Лубенська, однак, також важливими та потужними центрами туризму є Диканька, Полтава та Опішня. Найкращим шляхом для їх відвідування залишається шлях М-03.

Таблиця 3.7

Територіальна доступність Хорольської ОТГ та сусідів першого порядку

Громади/Фактори	Хорольська ОТГ	Семенівська ОТГ	Оболонська ОТГ	Оржищська ОТГ	Лубенська ОТГ	Ромоданівська ОТГ	Миргородська ОТГ	Великобагачанська ОТГ	Глобинська ОТГ
щодо міжнародних аеропортів	8	3	1	2	9	5	6	7	4
щодо столиці	8	3	4	5	9	7	6	2	1
щодо великих транспортних вузлів	8	5	1	6	9	4	7	3	2
щодо моря	5	8	7	4	1	2	3	6	9
щодо популярних туристичних центрів	7	2	1	3	9	6	5	8	4

Так, головними лідерами є Лубенська ОТГ (37 балів), Хорольська ОТГ (36 балів) та Миргородська ОТГ (27 балів). Важливу роль відіграють автомагістралі, великі транспортні вузли та залізничне сполучення. Всі ці показники на високому рівні розвинуті у зазначених громадах, а зокрема, і у Хорольській ОТГ, і є головними лідерами за привабливістю вибору туристом, враховуючи фактори транспортної доступності.

Оцінка цінової доступності спиралася на наявність статистичної інформації, тому розгляд деяких факторів є відсутнім. Розглядаючи фактор наявності турів та їхньої вартості лідерами є Лубенська та Миргородська громади (табл. 3.8). Ці території виступають головними постачальниками туристичних послуг в області. Серед основних пропонованих напрямків турів є лікувальний, історичний, літературний та подієвий [57]. Середня вартість таких екскурсій коливається від 530 до 860 гривень. Вартість може збільшуватися при подорожі з інших областей України, враховуючи додаткові витрати на транспорт.

Щодо середньої вартості вечері у ресторанах, то тут варто зазначити про різноманітність класів цих ресторанів. Так, для більш забезпечених у соціально-економічному плані відвідувачів, вибір ресторанів буде можливий у Хорольській, Миргородській та Лубенській громадах. Це обумовлено соціально-економічним розвитком територій, а також наявністю міжнародного шляху. Середня вартість вечері у закладах цих громад становить від 200 грн та вище [58]. Вищі ціни характерні для закладів Лубенської та Миргородської громад. На територіях інших громад розташовані заклади харчування, що орієнтуються на місцевого споживача, тому ціни є порівняно низькими, але і якість обслуговування може відрізнитися.

Таблиця 3.8

Цінова доступність Хорольської ОТГ та сусідів першого порядку

Громади/Фактори	Хорольська ОТГ	Семенівська ОТГ	Оболонська ОТГ	Оржицька ОТГ	Лубенська ОТГ	Ромоданівська ОТГ	Миргородська ОТГ	Великобагачанська ОТГ	Глобинська ОТГ
Наявність турів та їх середня вартість	-	-	-	-	8	-	9	-	-
Середня вартість вечері в ресторані	3	6	8	4	1	9	2	7	5
Середня вартість відвідування історико-культурних об'єктів	7	3	2	6	8	1	9	5	4

Розглядаючи середню вартість відвідування історико-культурних об'єктів на територіях громад варто зазначити кілька особливостей. По-перше, переважаючими видами є об'єкти археологічного типу та історичного, що представлені курганами та могильниками, меморіальними пам'ятками та пам'ятниками відповідно. Кількість архітектурних об'єктів є незначною. Більша частина з них не потребує оплати. Однак багато з об'єктів використовуються за іншим призначенням, що обмежує доступ до них туристів, як, наприклад, маєток Котляревських у Вишняхках.

Зважаючи на проаналізовану інформацію, лідерами за ціною доступності залишаються Миргородська ОТГ (20 балів) та Лубенська ОТГ (17 балів). Вони значно випереджають інші громади. Хорольська ОТГ програє лідерам, однак знаходиться на середині рейтингу переважно за рахунок вартості відвідування історико-культурних об'єктів.

Інформаційна доступність складається з показників, орієнтованих на суспільство: відгуки, поширення та інше (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Інформаційна доступність Хорольської ОТГ та сусідів першого порядку

Громади/Фактори	Хорольська ОТГ	Семенівська ОТГ	Оболонська ОТГ	Оржицька ОТГ	Лубенська ОТГ	Ромоданівська ОТГ	Миргородська ОТГ	Великобагачанська ОТГ
розрекламованість виробників туристичних послуг	-	-	-	-	8	-	9	-
наявність інформації для туриста в Інтернеті	7	3	2	4	8	1	9	6
відгуки про якість туристичних послуг в соціальних мережах	-	-	-	-	8	-	9	-
відомість компонентів ландшафту	6	5	2	3	7	1	9	8
збереженість компонентів ландшафту	8	3	2	4	9	1	6	7
популярність та унікальність історико-культурних ресурсів	7	4	2	5	8	1	9	6
інформаційна забезпеченість історико-культурних ресурсів	8	4	2	6	7	1	9	5

Інформаційна доступність територій є одним з найважливіших чинників для залучення туристичних потоків. Наявність швидкої та доступної інформації про територіальні ресурси приваблює відпочивальників. Сучасні маркетингові заходи спрямовані на споживачів послуг через мережу Інтернет. Тому наявність достовірної інформації про об'єкти, їх стан та відгуки інших рекреантів мають важливе значення для громад. Так, лідерами за цими факторами є Миргородська та Лубенська громади. Вони також єдині громадами, що містять

рекламу виробників туристичних послуг та, відповідно, відгуки про якість туристичних послуг.

Хорольська ОТГ за інформаційною доступністю поступається лідерам і займає третє місце. Тому для покращення рейтингу громаді необхідно розробити план туристичного розвитку та популяризувати рекреаційні ресурси, використовуючи звичні методи (брошури, постери, періодичні видання) та більш сучасні, а саме – мережу Інтернет (створення офіційних туристичних сторінок громади, поширення їх у соціальних мережах та інше). Важливо сприяти покращенню умов для створення туристичних організацій на території громади.

Практична доступність розглядає різні сфери території від інфраструктури до різноманітності туристичних ресурсів (табл. 3.10). Стан покриття доріг переважно обумовлюється важливістю автошляхів. Тому наявність ділянок міжнародних доріг підвищує рівень якості покриття. Однак у віддалених районах громад часто зустрічається ґрунтове покриття. Разом з наявністю залізничного сполучення лідерами рейтингу є Лубенська ОТГ та Миргородська ОТГ.

Таблиця 3.10

Практична доступність Хорольської ОТГ та сусідів першого порядку

Громади/Фактори	Хорольська ОТГ	Семенівська ОТГ	Оболонська ОТГ	Оржицька ОТГ	Лубенська ОТГ	Ромоданівська ОТГ	Миргородська ОТГ	Великобагачанська ОТГ	Глобинська ОТГ
стан покриття доріг	6	8	2	3	9	1	7	5	4
різновиди транспорту	7	4	2	6	9	1	8	3	5
унікальність компонентів ландшафту	8	3	2	4	9	1	5	7	6
рекреаційна ємність території	6	4	2	3	5	1	9	8	7
подієвість (проведення етнічних заходів та фестивалів)	6	5	1	4	7	2	9	8	3
кількість та різнотиповість об'єктів культурної спадщини	5	6	2	4	7	1	9	3	8

Миргородська громада займає також провідні позиції за подієвістю. Головним фестивалем на її території є Сорочинський ярмарок, що є подією загальнонаціонального та міжнародного значення. Окрім цього, найвищою оцінкою для цієї громади є кількість та різнотиповість ресурсів культурної спадщини. Туристична сфера Миргородської ОТГ вдало використовує наявні ресурси для свого розвитку. Однак вона також має свої проблеми стосовно їх збереження.

Зважаючи на оцінку рейтингу Хорольська ОТГ займає нижчі позиції у порівнянні з лідерами. Однак, в той же час має переваги над іншими громадами.

Спираючись на отримані результати за всіма показниками, можемо виділити три об'єднані громади, що займають провідні позиції у рейтингу за альтернативною доступністю: Миргородська ОТГ, Лубенська ОТГ та Хорольська ОТГ (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Альтернативна доступність Хорольської ОТГ та сусідів першого порядку

Громади/Фактори	Хорольська ОТГ	Семенівська ОТГ	Оболонська ОТГ	Оржицька ОТГ	Лубенська ОТГ	Ромоданівська ОТГ	Миргородська ОТГ	Великобагачанська ОТГ	Глобинська ОТГ
територіальна доступність	36	21	14	20	37	24	27	26	20
цінова доступність	10	9	10	10	17	10	20	12	9
інформаційна доступність	36	19	10	22	55	5	60	32	20
практична доступність	38	30	11	24	46	7	47	34	33
всього	120	79	45	76	155	46	154	104	82

Саме вони є найбільш привабливим для туриста при виборі з запропонованих 9 варіантів, спираючись на показники стану та розвитку інфраструктури, туристичної сфери та інформаційної складової (рис. 3.10). Лідером є Лубенська ОТГ, що набрала 155 балів.

Головними її сильними сторонами є забезпечення популяризації своїх об'єктів, продуманість щодо їх простого шляху відвідування для туристів та

інфраструктурної складової, що забезпечує легкість пересування по території громади та від громади до інших обласних центрів та столиці зокрема.

Рис. 3.10. Альтернативна туристична доступність Хорольської ОТГ та сусідів першого порядку (побудовано автором за власними даними [59])

На бал менше отримала Миргородська ОТГ. Вона поступається Лубенській за усіма показниками, окрім інформаційно-практичної доступності. Зокрема це викликано сформованістю інформаційного простору громади як туристичної території, багатой на історико-культурні, природні та подієві ресурси.

Третє місце займає Хорольська об'єднана територіальна громада із загальною кількістю у 120 балів. Більшість показників знаходяться на відносно високому рівні, окрім складової, що враховує цінові якості. Найбільшою проблемою у цьому є відсутність проведення на території громади турів та екскурсій. Загалом громада має значні ресурси, які можуть користуватися високою популярністю у туристів. Однак для цього варто покращувати сектор послуг громади та інфраструктурний сектор. Окремо варто приділити увагу

методам популяризації об'єктів та туристичного продукту. Можливим є залучення, наприклад, рекламних акцій, поширення інформаційних брошур про цінність об'єктів та інше.

3.3.4. Висновки.

Територія Хорольської ОТГ орієнтується переважно на сільськогосподарську сферу. Цьому відповідає зайнятість населення, орієнтування освітніх закладів, історична складова розвитку регіону та інше. Відповідно, економіка громади так само побудована більшою частиною на сфері сільського господарства. Однак, іншою також важливою складовою залишається промисловий сектор, що тісно пов'язаний з попередньою галуззю.

Такий розвиток сформував зв'язки громади з навколишніми територіями та приносить дохід до місцевого бюджету. Це має вплив на розвиток суспільства та збільшення його потреб споживання не тільки матеріальних, а й культурних послуг. Зважаючи на ситуацію в країні, розвиток місцевого сектору культури та туризму є привабливою галуззю, зокрема і через високий рівень наявності внутрішньо переміщених осіб з обласних центрів, що також потребують високого рівня культурної складової життя.

Аналізуючи потребу населення до розвитку, дослідження туристичної сфери громади показало наявність значної кількості цікавих та унікальних туристичних ресурсів, що мають обласний та національний потенціал. Головними мінусами є незацікавленість місцевої влади та населення у розвитку даного напрямку, а також несприятливий вплив війни. Однак, за рахунок мінімальних дій для покращення стану об'єктів та їх інформаційної доступності, позитивного розвитку зазнаватиме й інфраструктура міста та збільшаться бюджетні надходження.

Головними представниками туристично-рекреаційних об'єктів в Хорольській ОТГ є пам'ятки історії та архітектури, а також природні об'єкти. Велика кількість з них розташовується за межами міста Хорол та інших

населених пунктів. Переважно таке розміщення притаманне природним об'єктам, наприклад, лісам та озерам. Проте пам'ятки національного значення розташовуються у межах населених пунктів: Вишняки, Хорол, Вергуни, Мелюшки.

Окремо зазначимо збільшення та зміцнення взаємозв'язків між сусідніми громадами при проведенні турів їх територіями, що можуть бути розроблені як спільний проєкт завдяки наявності спільної історичної, культурної та традиційної складової. Такий формат співпраці та розвитку утворить нові туристичні маршрути для області. Це сформує новий список з туристично-рекреаційними об'єктами готовими для відвідування туристами та відпочивальниками.

Основними кроками для розвитку галузі відпочинку залишається потреба у визнанні державою більшості об'єктів пам'ятками історичної та природної цінності та занесення їх до офіційних реєстрів, а також потреба у розвитку галузі, що потребує пошуку надійних інвесторів. Варто розглядати можливість для передання об'єктів у приватну власність з чітко зазначеними пунктами відновлення, збереження та розвитку об'єкту, а також можливості туристам його відвідувати. При цьому особливу увагу варто звертати на можливість суб'єкта до виконання поставлених умов через постійний моніторинг комісій.

Провідними напрямками туризму для громади є пізнавальний, історичний, рекреаційний та потенційно темний види туризму.

Зважаючи на всі обставини, територія Хорольської ОТГ є значним конкурентом та альтернативою для багатьох відомих туристичних дестинацій в області та Україні. Сприятливим також залишається її безпекова складова, що на сьогодні має важливе значення серед подорожувальників.

ВИСНОВКИ

Провівши аналіз теоретичних засад для розгляду даної теми було розглянуто класифікації та визначення різних авторів стосовно тем туристично-рекреаційних ресурсів. Так за науковими публікаціями тема самих ресурсів представлена широко і з різних точок зору. Це спричинило різноманітність підходів, що впливають на формування класифікацій, як наприклад варіативність груп туристично-рекреаційних ресурсів від 3 (Бейдик ОО) до 7 (Смаль І.О). На основі цього було зроблено висновок, що доцільним для використання при розробці ресурсно-рекреаційного паспорту території є дотримання класичної структури поділу туристично-рекреаційних ресурсів: природних, історико-культурних та інфраструктурних.

Аналіз зарубіжної літератури доповнив малодосліджену тему стосовно ресурсно-рекреаційного паспорту території. Це показало різницю формування мети даного документу. Спираючись на публікації та офіційні документи законів США було визначено та рекомендовано структуру туристично-рекреаційного паспорту території. Використання даної розробки дозволило визначити та проаналізувати головні переваги та проблеми території. Для прикладу було досліджено територію Хорольської ОТГ.

Рекомендований нами варіант опису та оформлення туристично-рекреаційних ресурсів у нормативний документ має економічні вигоди. Загалом, доцільність використання даного методу для залучення коштів до місцевого бюджету та до самих туристичних об'єктів є описаною у іноземних джерелах – приклад створення рекреаційних паспортів території на основі законів.

Для використання при розгляді структури ресурсно-рекреаційного паспорту є доцільним принцип побудови туристичного комплексу території, що повинен включати всі складові сфери господарства. Рекомендовано також розглядати сталі взаємозв'язки території з іншими просторовими об'єктами, що мають вплив на туристично-рекреаційну сферу.

При дослідженні було виявлено, що територія є мало дослідженою з точки зору туризму та рекреації. Природні та історико-культурні ресурси Хорольської

ОТГ є неоціненими. Проведена оцінка показала, що найбільш значущими для території є архітектурні та історичні види ресурсів (Вишняківський маєток, Христоріздвяна церква, Троїцька церква, територія концентраційного дулагу №160 та інші), а також деякі природні туристично-рекреаційні об'єкти. Однак, було виявлено, що більшість історико-культурних ресурсів знаходяться у занедбаному стані, деякі у критично-аварійному, і потребують реставрації. Природні туристично-рекреаційні об'єкти потребують інвестицій для розвитку та облаштування до вимог споживачів.

Іншою виявленою проблемою є занесення пам'яток до державних реєстрів. Зокрема найбільша проблема спостерігається з пам'ятками архітектури, які не занесені до жодного реєстру чи офіційного списку, як пам'ятки що мають історичну цінність.

Також, було виявлено одну з головних проблем саме для туристично-рекреаційних об'єктів території – це не цілісність туристичного продукту. Вона проявляється у відсутності взаємодії об'єктів один з одним та несформованості додаткових туристичних послуг навколо них та на туристичній території в цілому.

Зважаючи на це, варто зробити висновок, що доцільність розробки та впровадження ресурсно-рекреаційних паспортів забезпечить отримання офіційної та поновлюваної інформації у туристично-рекреаційній сфері, збільшить інформаційну доступність населення та покращить інвестиційний простір території країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 343 с
2. Монастирський В. Р. Природні ресурси та рекреаційні комплекси : навч. посібник. Львів : ННВК «АТБ», 2022. 200 с.
3. Резворович К. Р., Юнін О. С., Кірін Р. С. Екологічне право : навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 318 с
4. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
5. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу. Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с
6. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. Київ : Палітра, 1998. 130 с.
7. Джинджоян В. В., Горожанкіна Н. А., Бойко З. В. Основи туризмознавства : навчальний посібник. Київ : Піча Ю.В., 2022. 246 с.
8. Кулешова Г. О. Туристсько-рекреаційні ресурси світу: методичні вказівки для самостійної роботи студентів, що навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». – Харків, 2012. 60 с.
9. Особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Чеській Республіці, Д. В. Ковтун, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/12213?mode=full>
10. Типологія національних природних парків, Голуб А.А., Київський національний університет будівництва і архітектури. URL : <https://repository.knuba.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0042a7e0-1404-4eae-a1dc-f43837173f64/content>
11. Історико-культурні ресурси українсько-польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей, Степан Кузик, Дарина Литвин, Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. №21. С.475-482.

12. Чир Н. В. Рекреаційна географія : навч-метод. посіб. Мукачєво : Дишкант С. Я., 2019. 156 с.
13. Паньків Н. М. Туристичні ресурси та їхні класифікації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Географія. 2014. № 2. С. 93–99.
14. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 01 січ. 2001 р. / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення : 20.04.2023).
15. World Heritage List. UNESCO. URL : <https://whc.unesco.org/en/list/> (дата звернення : 20.04.2023).
16. Інтернет видання «Полтавщина». Найпопулярніші туристичні маршрути Полтавщини, Скрипнікова Віолета. URL : <https://poltava.to/news/10685/> (дата звернення : 22.05.2023)
17. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення : 22.05.2023)
18. Шашкова , І., Буравченко , С., Хлюпін, О., & Пивоваров , О. (2021). МЕТОДИ ПРИСТОСУВАННЯ ЗАМКІВ ПІД КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧНІ КОМПЛЕКСИ. Сучасні проблеми Архітектури та Містобудування, (61), 139–158. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.61.139-158>
19. Сільський (зелений) туризм як напрям розвитку сільських територій у Полтавській області, Маховка В., Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє Вип. 19, ч. 2, 130-140.
20. ДЕМЧИШИН, М. Г., Інженерно-геологічні фактори збереження геологічних пам'яток України. Геологічний журнал, 2011
21. Програма соціального і економічного розвитку Хорольської міської територіальної громади Лубенського району Полтавської області на 2021 рік. URL : http://horol.com.ua/files/11/No33_progma_soc-ekonom_rozvitku_hmr_na_2021_r_23.12.2020.pdf (дата звернення : 20.04.2023).

22. Атлас вчителя [Карта]. Київ : Картографія, 2010. 328 с.
23. Інтернет видання «Полтавщина». Дев'ять рослин Полтавської області занесені до світового червоного списку, Петров Андрій, URL : <https://poltava.to/news/22400/> (дата звернення : 22.05.2023)
24. Хорольське лісництво. Філія «Миргородське лісове господарство» ДП «Ліси України» : офіційний веб-сайт. URL : <https://mirglisgos.com.ua/pro-lisgosp/strukturni-pidrozdili/khorolske-lisnictvo> (дата звернення : 20.04.2023).
25. Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду : офіційний веб-сайт. URL : <https://web.archive.org/web/20211126230712/https://pzf.mepr.gov.ua/reestri> (дата звернення : 20.04.2023).
26. Хорольський ботанічний сад: офіційний веб-сайт. URL : <https://horolbotsad.at.ua/> (дата звернення : 20.04.2023).
27. ГО «Українська природоохоронна група» : офіційний веб-сайт. URL : <https://uncg.org.ua/invazijnym-derevam-ne-mistse-v-dykij-pryrodi-chomu-mindovkillia-maie-zaboronyty-ikhniu-vysadku/> (дата звернення : 20.04.2023).
28. Паньків Н. М. Туристичне краєзнавство : навчальний посібник. Київ : Альтерпрес, 2003. 352 с.
29. Центр охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради : офіційний веб-сайт. URL : <https://map.codpa.org.ua/> (дата звернення : 20.04.2023).
30. Туристичний сайт «Україна.Інкогніта». Вишняки. URL : <https://ukrainaincognita.com/mista/vyshniaky> (дата звернення : 22.05.2023)
31. Інформаційний портал «Kolo.News». Унікальна церква Різдва Христового на Полтавщині вже майже сто років стоїть у руїнах, Ольга Правденко, URL : <https://kolo.news/category/suspilstvo/6697> (дата звернення : 22.05.2023)
32. Інформаційний портал «Укрінформ», Левко Боровиковський. Осадчий на ґрунті національного романтизму, Рудяченко Олександр, URL :

<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2880509-levko-borovikovskij-osadcij-na-grunti-nacionalnogo-romantizmu.html> (дата звернення : 22.05.2023)

33. Український вимір нацистських концтаборів: 76-та річниця визволення. *Хорольська міська рада* : офіційний веб-сайт. URL : <http://horol.com.ua/news/ukrajinskij-vimir-natsistskih-kontstaboriv-76-ta-richnitsja-vizvolennja> (дата звернення : 20.04.2023).

34. Хорольський краєзнавчий музей. *Рідна країна* : світоглядний портал. URL : <https://ridna.ua/museums/horolskyj-krajeznavchyj-muzej/> (дата звернення : 20.04.2023).

35. Інформаційний портал «Суспільне. Полтава», На Хорольщині етнографічний музей «Древо» відвідали більше 300 людей, URL : <https://pl.suspilne.media/news/18440> (дата звернення : 22.05.2023)

36. Історико-культурний каркас України: методичні підходи до його виявлення та дослідження, К.А. Поливач, Інститут географії Національної академії наук України, Київ, URL : https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ-2019-2_32-40.pdf

37. Sustainable cities and communities. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/sustainable-cities-and-communities> (дата звернення : 22.05.2023)

38. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації, екологічний паспорт, URL : <https://deplv.gov.ua/ekologichnyj-pasport/> (дата звернення : 22.05.2023)

39. Державна служба статистики України, URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення : 22.05.2023)

40. Mr. Murkowski. Land And Water Conservation Fund Act Of 1965. *105th Congress*. 2d S. Rept. 105-311 / Senate Energy and Natural Resources Committee. URL : <https://www.congress.gov/congressional-report/105th-congress/senate-report/311/1> (дата звернення : 20.04.2023).

41. Federal Recreation Passport Program. 1990 / United States. National Park Service.

42. Federal Recreation Passport Program 1992 / United States. National Park Service. URL :
https://www.google.com.ua/books/edition/_/2vgafhrleukC?hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwih_vuZssL-AhVt_CoKHdciD7gQre8FegQIEBAG (дата звернення : 20.04.2023).

43. America the Beautiful - The National Parks and Federal Recreational Lands Pass Series. National Park Service. URL :
<https://www.nps.gov/olym/planyourvisit/national-parks-and-federal-recreational-lands-pass.htm> (дата звернення : 20.04.2023).

44. Recreation Passport state of Michigan. URL :
<https://www.michigan.gov/dnr/buy-and-apply/rec-pp> (дата звернення : 20.04.2023).

45. Балко, Р. В. Алгоритм створення територіальних туристичних кластерів / Р. В. Балко // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / редкол. В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак та ін. – Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2011. – Вип. 32. – С. 92–97. – Бібліогр.: с. 97 (6 назв).

46. Павленко Т.М. Оцінка економіко-географічного положення території Полтавської області для розвитку туристично-рекреаційної діяльності. URL :
<http://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-60/29.Pavlenko.pdf>

47. Бубир Н., Клименко В., Мельник Я., Прасул Ю. Альтернативна туристична доступність: сутність, досвід, апробація (на прикладі Черкаської області). *Конструктивна географія і картографія: стан, проблеми, перспективи* : матеріали м/н наук.-практ. конф, присвяченої 20-річчю кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івані Франка (Львів, 1-3 жовтня 2020 р.). Львів : Простір-М, 2020. С. 202–205

48. Агропромисловий холдинг «Астарта» URL :
<https://astartaholding.com/vakansiyi/> (дата звернення : 22.05.2023)

49. Хорольський механічний завод URL :
<https://mehzavod.com.ua/ua/geografiya-postavok/> (дата звернення : 22.05.2023)

50. Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua/newrayons/1381> (дата звернення : 20.04.2023).

51. Хорольський агропромисловий фаховий коледж ПДАУ : офіційний веб-сайт. URL : <http://харкпдаа.org.ua/spetsialnist/> (дата звернення : 20.04.2023).

52. Міжрегіональний центр професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців : офіційний веб-сайт. URL : <http://hmc.khorol.com.ua/> (дата звернення : 20.04.2023).

53. Регіони України : статистичний збірник. 2019. Книга 2. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/12/Reg_UI.pdf (дата звернення : 20.04.2023).

54. Регіони України : статистичний збірник. 2021. Книга 2. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення : 20.04.2023).

55. Державна служба України з надзвичайних ситуацій, розмінування України, URL : <https://mine.dsns.gov.ua/> (дата звернення : 22.05.2023)

56. Сайт публічних закупівель PROZORRO : офіційний веб-сайт. URL : <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2021-12-31-005080-c> (дата звернення : 20.04.2023).

57. Туристична компанія «ТамТур» : офіційний веб-сайт. URL : <https://tamtour.com.ua/myrhorod-misto-kurort> (дата звернення : 20.04.2023).

58. Кафе «У сестер» : офіційний веб-сайт. URL : <http://usester.com.ua/> (дата звернення : 20.04.2023).

59. Прасул Ю. І., Терентьєва А. Ю. Альтернативна туристична доступність Хорольської об'єднаної територіальної громади. *Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи* : матеріали щорічної наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої пам'яті професора Г.П. Дубинського (Харків, 13 квітня 2023 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023 (у видавництві).